

Zinātniskie raksti

**MŪSDIENU
KAPITĀLISMA
ATTĪSTĪBAS AKTUĀLĀS
PROBLĒMAS**

Latvijas PSR Augstākās un vidējās speciālās
izglītības ministrija

Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotā
Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitāte

Politiskās ekonomijas katedra

Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes
zinātniskie raksti
180. sējums

MŪSDIENU KAPITĀLISMA ATTĪSTĪBAS AKTUĀLĀS
PROBLĒMAS

Pētera Stučkas LVU Redakcijas un izdevniecības daļa
Rīga 1973

Politiskās ekonomijas kursā svarīga nozīme ir jautājumam par mūsdienu kapitālisma specifiskajām iezīmēm. Šajā rakstu krājumā analizētas dažas no mūsdienu kapitālisma attīstības aktuālām problēmām: jaunākās iezīmes kapitāla atražošanas procesā, kapitāla eksporta īpatnības u.c.

Krājumā ievietotie materiāli būs noderīgi, apgūstot kapitālisma politiskās ekonomijas kursu, kā arī sagatavojot studentu kursa un zinātniskos darbus.

В курсе политической экономии большое место отведено изучению специфических черт современного капитализма. В подготовленном сборнике рассмотрены актуальные проблемы капиталистического воспроизводства, особенности вывоза капитала и др.

Сборник будет полезен при изучении курса политической экономии, а также при разработке курсовых и научных работ студентами.

Redakcijas kolēģija:

B. Arabere, Dz. Kalnina (atb. red.),
G. Libermanis

Редакционная коллегия:

Б. Арабер, Дз. Калнинь (отв. ред.),
Г. Либерман

2.

Dz.Kalniņa,
P.Stučkas LVU
Politēkonomijas
katedras docente

LEŅINA IMPERIĀLISMA TEORIJA UN MŪSDIENAS

V.I.Leņina imperiālisma teorijas apgūšanas vēsturiskā nepieciešamība

Mūsdienās, kad pati dzīve spilgti pierāda marksisma-leņinisma teorijas dzīvotspēju, buržuāziskie ekonomisti par vienu no galvenajiem argumentiem marksisma-leņinisma teorijas kritikā izmanto apgalvojumu, ka Marksa, Engelsa, Leņina radītā teorija gan esot atbildusi sava laika periodam, bet pašreizējos apstākļos tā esot novecojusi. Sociālos procesus, kas notiek kapitālisma pasaulē, buržuāziskie ekonomisti cenšas iztēlot kā kapitālisma "transformāciju", kā "tautas kapitālismu" /A.Berli u.c./, kā "vispārējas labklājības valsts" izveidošanos /Dž.Gelbreits, Dž.Klarks uc./ . Mūsdienu kapitālistisko valstu ekonomika, pēc viņu domām, esot pilnīgi pārvaldāma /L.Lorvins, J.Maršaks u.c./, tā varot nodrošināt "augstu masu patēriņu", tai neesot nekā kopēja ar veco kapitālismu. Buržuāziskie politiskās ekonomijas pārstāvji meklē arvien jaunus variantus kapitālisma pretrunu maskēšanai un ārstēšanai. Mūsdienu kapitālisma aizstāvji apgalvo, ka pēdējos gadu desmitos kapitālisma ekonomikā notikušas tik radikālas izmaiņas, ka kapitālisms zaudējis savu ekspluatatorisko raksturu, zudušas tā pretrunas, ka tagad kapitālistiskajā sabiedrībā īpašums uz ražošanas līdzekļiem pārstājis būt par kapitālistu šķiras monopolu, ka kapitālistisko uzņēmumu pārvaldīšana pārgājusi no kapitālistu šķiras rokām ražošanas tehniskās inteligences rokās, ka notikusi tik radikāla ienākumu pārdalīšana, ka izzudis proletariāts, izzuduši bagātie un nabadzīgie, sabiedrība pārvērtusies vienotā "aldējā šķirā".

Visu buržuāzisko un arī reformistisko teoriju kopējais mērķis ir nomaskēt kapitālistisko ekspluatāciju un radīt ilūziju par sociālās harmonijas un vispārējas labklājības iespējamību, pastāvot kapitālistiskajām ražošanas attiecībām. Liela daļa buržuāzisko ekonomistu cenšas apgalvot, ka mūsdienu "industriālajai sabiedrībai" vairs nav raksturīgas arī kapitālisma augstākās stadijas - imperiālisma pamat pazīmes, kuru analīzei uzmanību veltīja V.I. Leņins I pasaules kara periodā.

Visi šie melīgie apgalvojumi, protams, nav pamatoti. Mūsdienu imperiālismam ir tipiskas gan kapitālismam vispār raksturīgas iezīmes /t.i., kapitālistu šķiras īpašums uz ražošanas līdzekļiem un algoto strādnieku ekspluatācija/, gan kapitālisma augstākajai stadijai tipiskās iezīmes /t.i., kapitālisma monopolistiskais raksturs/, gan arī jaunas specifiskas iezīmes, kuras V.I. Leņina analizētajā periodā vēl nebija kļuvušas par raksturīgām /piemēram, valsts aparāta saaugšana ar monopoliem, nacionālā atbrīvošanās kustība, sociālistiskās sistēmas pastāvēšana utt./. Lai izprastu mūsdienu kapitālisma jaunās specifiskās iezīmes, jāņem vērā jaunie konkrētie iekšējie un ārējie apstākļi. Viens no tiem apstākļiem ir divu sistēmu pastāvēšana un ekonomiskā sacensība starp šīm divām sistēmām. Tas nozīmē, ka kapitālisms vairs nav vienīgā saimniecības sistēma. Kapitāla kundzības sfēra pašreiz aptver $\frac{3}{4}$ pasaules teritorijas un tajā dzīvo ap $\frac{2}{3}$ pasaules iedzīvotāju.

Šāda kapitāla kundzības sfēras sašaurināšanās rada jaunas specifiskas iezīmes kā kapitālisma ekonomiskajā, tā arī politiskajā attīstībā. Izmainījušās arī attiecības starp attīstītajām kapitālistiskajām valstīm un bijušajām kolonijām un vāji attīstītajām valstīm. Sācies un turpinās koloniālās sistēmas likvidācijas process. Kolonijas aptver vairs tikai 6% no pasaules teritorijas, tajās dzīvo tikai 1% no pasaules iedzīvotājiem. Sašaurinoties šai kapitāla kundzības sfērai, nenovērsami saasinās arī kapitālistiskās saimniecības sistēmas iekšējās pretrunas.

Analizējot mūsdienu kapitālismu, nevar abstrahēties arī no tehnikas progressa. Viss tas nenovēršami saasina pretrunu starp ražošanas spēkiem un pastāvošajām ražošanas attiecībām. Ražošanas spēku attīstība objektīvi prasa privātā īpašuma nomaiņu ar valsts īpašumu, prasa tādus kapitālieguldījumus, kas nav pa spēkam atsevišķām monopolkompānijām. Rodas objektīva nepieciešamība meklēt jaunus līdzekļus un formas, lai pavērtu ceļu ražošanas spēku attīstībai.

Pretrunu starp ražošanas spēkiem un ražošanas attiecībām buržuāzija cenšas novērst, valsts aparātam pastiprināti monopoli interesēs arvien vairāk iejaucoties ekonomiskajā dzīvē. Pieaugošā strādnieku šķiras kustība prasa zināmā mērā ievērot arī strādnieku šķiras prasības.

Tātad pamats jaunu pazīmju pastāvēšanai ir monopolistiskā kapitālisma pāraugšana valsts monopolistiskajā kapitālismā. Tas tika arī uzsvērts 1969.g. starptautiskajā komunistisko un strādnieku partiju pārstāvju apspriedē. "Mūsdienu imperiālisms, kas cenšas pielāgoties divu sistēmu cīņas apstākļiem, zinātniski tehniskās revolūcijas prasībām, ir ieguvis dažas jaunas iezīmes. Pastiprinās tā valsts monopolistiskais raksturs. Arvien plašāk izmanto to, ka valsts stimulē ražošanas un kapitāla monopolistisko koncentrāciju, ... sastāda visas valsts mērogā ekonomiskās attīstības programmu..."¹ Tomēr viss tas tiek darīts, kā teikts PSKP XXIV kongresa materiālos, "... ka tas /t.i., imperiālisms - Dz.K./ pielāgojas jaunajai situācijai pasaulē..." Ar to arī izskaidrojami buržuāzijas centieni pielietot labāk maskētas darbaļaužu ekspluatācijas un apsplešanas formas, tās gatavība dažkārt piekrist daļējām reformām, lai pēc iespējas paturētu masas savā idejiskajā un politiskajā kontrolē. Monopoli plaši izmanto zinātnes un tehnikas progressa sasniegumus, lai

¹ Komunistisko un strādnieku partiju pārstāvju apspriede Maskavā 1969.g. 5.-17.jūnijā. Dokumenti un materiāli, "Liesma", 1969., 263.lpp.

nostiprinātu savas pozīcijas..."¹

Mūsdienu kapitālismam raksturīgas trejādas pretrunas. Blakus pretrunām, kas izriet no kapitālisma pamata un kopējām īpašībām, pastāv pretrunas, ko nosaka kapitālisma augstākās stadijas - imperiālisma būtība. Bez tam tagad, kad kapitālisms vairs nav vienīgā sistēma, kad pastāv cīņa starp divām dažādām sistēmām, nenovēršami rodas jaunas pretrunas. Tagad "ne vien saasinās visas agrākās kapitālisma pretrunas, bet arī rodas jaunas".²

Ja šī gadsimta sākumā bija objektīva nepieciešamība zinātniski, marksistiski analizēt tā perioda kapitālisma jaunās pazīmes un kritizēt kapitālisma aizstāvju uzskatus, tad mūsdienās, kad risinās ekonomiskā sacensība un cīņa starp divām dažādām pasaules sistēmām, jauno buržuāzisko un reformistisko uzskatu atmakošana ir viens no galvenajiem politiskajiem, teorētiskajiem un praktiskajiem uzdevumiem. Pilnā mērā arī šodien ir spēkā V.I.ļeņina vārdi: "Mums nenogurstoši jācīnās pret ikkatru buržuāzisku ideoloģiju, vienalga kādos modernos un spožos mundieros tā greznotos".³

Imperiālisma teorija, ko izstrādāja V.I.ļeņins, dod atslēgu arī to konkrēto īpatnību izpratnei, kas raksturīgas imperiālismam tā pašreizējā attīstības posmā. Pirmo reizi V.I.ļeņins kapitālisma augstāko stadiju - imperiālismu analizēja darbos, kas izstrādāti un publicēti I pasaules kara periodā. Pirms tam 19.gs. beigās un 20.gs. sākumā kapitālisma attīstības jaunās iezīmes bija analizētas arī citu ekonomistu darbos. Tā, piemēram, 1902.g. Londonā un Ņujorkā izdeva angļu ekonomista Dž.Hobsona darbu "Imperiālisms", 1910.g. Vīnē iznāca austriešu ekonomista R.Hilferdinga darbs "Finansu kapitāls". Bet V.I.ļeņins pirmais deva kapitālisma

¹ I. Brežņevs. PSKP Centrālās komitejas pārskata referāts Padomju Savienības Komunistiskās partijas XXIV kongresam, "Liesma", 1971, 16.lpp.

² Komunistisko un strādnieku partiju pārstāvju starptautiskā apspriedē Maskavā 1969.g. 5.-17.jūnijā. Dokumenti un materiāli. "Liesma", 1969, 264.lpp.

³ V.I.ļeņins. Raksti, 5.sēj., 306.lpp.

augstākās stadijas marksistisku analīzi. Sagatavojot darbu "Imperiālisms kā kapitālisma augstākā stadija", V.I.ļeņins izmantoja 148 grāmatas un 232 periodikā publicētus rakstus par 19.gs. beigu un 20.gs. sākuma kapitālismu. Pirmo reizi šis darbs publicēts 1917.g. aprīlī, un tas tika rakstīts cara cenzūras apstākļos. Kā pats Ļeņins priekšvārdā 1917.g. aprīlī rakstīja, tad "tagad, - brīvības dienās, ir smagi pārlasīt šis saspiestās... vietas brošūrā, kas izkropļotas, domājot par carisko cenzūru".¹ Imperiālisma teoriju V.I.ļeņins analizējis arī darbos "Imperiālisms un sociālisma sašķelšanās", "Par Eiropas Savienoto valstu lozungu" u.c.

Ražošanas augsta koncentrācija - viena no monopolistiskā kapitālisma raksturīgākajām iezīmēm

Darbā "Imperiālisms kā kapitālisma augstākā stadija" V.I.ļeņins norādījis, ka imperiālisma laikmeta galvenā īpatnība un ekonomiskā būtība ir kapitālisma pārvēršanās monopolistiskajā kapitālismā, monopoli kundzība, kura uzspiež savu zīmogu visai ekonomikai un politikai, visām sabiedrības dzīves sfērām. Kā zināms, pāreju uz monopoliem sagatavoja ražošanas koncentrācijas process. V.I.ļeņins 1916.g., minot spilgtākos ražošanas koncentrācijas piemērus Vācijā un ASV, rakstīja, ka "...tas, ka ražošanas koncentrācija rada monopolu, vispār ir kapitālisma tagadējās attīstības stadijas vispārējais un pamata likums".² Turpat viņš arī pasvītvoja, ka "...koncentrācija zināmā savas attīstības pakāpē pati par sevi, var teikt, pieved tieši pie monopola. Jo dažiem desmitiem milzu uzņēmumu viegli savā starpā vienoties, bet, no otras puses, tieši uzņēmumu lielle apmēri apgrūtinā konkurenci, rada tendenci uz monopolu".³ Tā Vācijā pagājušā gadsimta beigās, kā konstatēja V.I.ļeņins, "nepilnai vienai simtdaļai uzņēmumu ir vairāk nekā $\frac{3}{4}$ kopējā tvaika un elek-

¹ V.I.ļeņins. Raksti, 22.sēj., 171.lpp.

² Turpat, 184.lpp.

³ Turpat, 181.lpp.

triskās enerģijas daudzuma".¹ Amerikāņu trestos V.I.ļeņins redzēja augstāko monopolistiskā kapitālisma ekonomikas izpausmi: "Amerikas tresti ir imperiāliema jeb monopolistiskā kapitālisma ekonomikas augstākā izpausme".² Monopols tātad ir ekonomiskās varas koncentrācija jebkurā saimniecības nozarē /ražošanā, kreditā, finansu sfērā, tirdzniecībā, transportā/ tādā mērā, kas dod iespēju realizēt ekonomisko un politisko kundzību atsevišķu lielo kapitālistu interesēs. Monopolu rašanās notelktā ražošanas koncentrācijas pakāpē ir likumsakarīgs process. Arī mūsdienu apstākļos monopulu kundzība nav nogājusi no skatuves, tikai mūsdienu apstākļos ražošanas koncentrācija sasniegusi daudz augstāku līmeni. Ja tad, kad V.I.ļeņins analizēja imperiālisma parādības, vācu statistika pieskaitīja lielražošanai uzņēmumus ar nodarbināto skaitu virs 50, bet amerikāņu statistika par lielu uzņēmumu uzskatīja tādu, kura gada apgrozījums bija vairāk par 1 miljonu dolāru, tad tagad, runājot par lielražošanas līmeni, mums nākas saskarties ar uzņēmumiem, kuros nodarbināti vairāki tūkstoši strādnieku un kuru gada apgrozījums ir desmitos un simtos miljonu dolāru. Piemēram, 1968.g. no 100 lielākajiem pasaules monopoliem 70 bija nodarbināti vairāk par 50 tūkstošiem cilvēku un 28 kompānijās 30-50 tūkstoši cilvēku. Gada apgrozījums lielāks par 1 miljardu dolāru bija 71 kompānijā.³ Pasaules lielākajā monopolā - ASV automobiļu ražošanas kompānijā "General Motors" 1969.g. bija nodarbināti 794 tūkstoši cilvēku un tās gada apgrozījums līdzinājās 24 miljardiem dolāru.⁴ "General Motors" dibināja Dipona finansistu grupa 1908.g. ar kapitālu 12,5 miljonu dolāru apmērā. 20.gadu sākumā, Dipona finansistu grupas pārstāvim paliekot par prezidentu, bet Morgana finansistu grupas pārstāvim kļūstot par valdes locekli, nostiprinājās "General Motors" finansiālā bāze. 1920.g. "General Motors" ražoja 393 tūkstošus

¹ V.I.ļeņins. Raksti, 22.sēj., 180.lpp.

² Turpat, 23.sēj., 31.lpp.

³ "Мировая экономика и международные отношения", № 9, 1970, стр.120-121.

⁴ Turpat, Nr.11, 1971, 83.lpp.

automobiļu, bet 1968.g. - jau 5,4 miljonus automobiļu.¹

Vadošā loma pašreizējos apstākļos ir uzņēmumiem ar 1000 un vairāk nodarbinātiem. Kaut arī to īpatsvars kopējā uzņēmumu skaitā attīstītajās kapitālistiskajās valstīs sastāda tikai ap vienu procentu, tajos nodarbināti apmēram $\frac{1}{4}$ - $\frac{1}{3}$ no visa darbaspēka. ASV apstrādājošajā rūpniecībā 1963.g. 0,6% šādu uzņēmumu bija nodarbināti 30,5% darbaspēka. VFR 1966.g. šādu uzņēmumu īpatsvars bija 1,2% un tajos bija nodarbināti 38,6% darbaspēka.² Tādās nozarēs kā mašīnbūvē /automobiļu ražošanā/, metalurģijā, ķīmiskajā rūpniecībā ražošanas koncentrācijas līmenis vēl augstāks. VFR 1966.g. 6% metalurģisko uzņēmumu bija nodarbināti 70% strādājošo, 9% automobiļu ražošanas uzņēmumu bija nodarbināti 82,5% utt.³ Galvenais ražošanas koncentrācijas stimulatājs ir ražošanas spēku attīstība. Mūsdienu zinātniski tehniskās revolūcijas apstākļos konkurenci pasaules tirgū spēj izturēt tikai uzņēmumi, kuros plaši ieviestas automētiskās līnijas, kuri pielieto elektronu skaitļojamās mašīnas, kuri spēj plaši īstenot zinātniski pētnieciskos darbus utt. Tas viss prasa pavisam cita apmēra uzņēmumus.

Tomēr blakus šim procesam pat mūsdienu apstākļos tādās sfērās kā tirdzniecība, pakalpojumu sfēra, daļēji arī transports, optimālais nodarbināto skaits vienā uzņēmumā svārstās tikai ap 100-500 cilvēku. Ņemot vērā šo nozaru nozīmes pieaugumu mūsdienu apstākļos /1963.g. tirdzniecības daļa nacionālajā ienākumā ASV sastādīja ap 23%/, daļēji izskaidrojams arī neliela apmēra uzņēmumu samērā lielais īpatsvars pat tik augsti koncentrētā ražošanā kā ASV. Citās attīstītajās kapitālistiskajās valstīs neliela apmēra uzņēmumu ir vēl vairāk. Piemēram, Japānā 1966.g. tirdzniecības uzņēmumu īpatsvars sastādīja 28% no uzņēmumu skaita, bet puse no tiem bija tikai ar 1-9 nodarbinātiem. Pakalpojumu sfēras uzņēmumu īpatsvars

¹ "Мировая экономика и международные отношения", № 1, 1970, стр.117.

² Turpat, Nr.1, 1970, 152.lpp.

³ Turpat, Nr.3, 1970, 149.lpp.

sastādīja 17%, to skaitā $\frac{1}{5}$ bija nodarbināti 1-9 strādājošie.¹

Īpatnības sastopamas arī pašā ražošanas procesā. Ne vienmēr ražošanas koncentrācijas rādītājs ir ražošanas apjoma palielināšanās atsevišķu uzņēmumu ietvaros. Ja agrāk katrs uzņēmums pats veica pilnu ražošanas ciklu un ražoja gatavu produkciju, tad, sabiedriskās ražošanas procesam kļūstot arvien sarežģītākam, tam sadaloties daudzos pastāvīgos posmos, rodas labvēlīgi apstākļi atsevišķiem uzņēmumiem pārvērsties par noteiktu detaļu ražotājiem un piegādātājiem. Līdz ar to izmainās pašas ražošanas vienības raksturs. Ražošanas vienībai obligāti nav jābūt fabrikai, uzņēmumam, bet par tādu kļūst ražošanas komplekss. Tāpēc arī mūsdienu apstākļos, spriežot par ražošanas koncentrācijas līmeni, jāapskata nevis atsevišķu uzņēmumu īpatsvars sabiedriskajā ražošanas procesā, bet gan atsevišķu ražošanas kompleksu īpatsvars. Jāpiezīmē, ka pašreizējās tehnikas apstākļos ne vienmēr ekonomiski izdevīgi ir lieli uzņēmumi. Katrā ražošanas nozarē pastāv uzņēmuma apmēra optimums, pāri kuram pazeminās ražošanas efektivitāte. Tā, piemēram, ja pastāv ekonomiski izdevīgs uzņēmums ar ražošanas apjomu 10 tūkstoši detaļu, tad, pieaugot pieprasījumam līdz 20 tūkstošiem detaļu, monopols būs ieinteresēts pastāvošā viena uzņēmuma vietā celt jaunu otru uzņēmumu un nevis vienkārši paplašināt pastāvošā uzņēmuma darbību. Var būt arī gadījumi, kad jaunu ražošanas nozaru attīstība prasa lielus kapitālieguldījumus un līdz ar to augstu ražošanas koncentrācijas līmeni ražošanas procesa sākumā. Bet tālākā ražošanas procesā var atklāties, ka vienas vai otras detaļas ražošanā var specializēties sīki uzņēmumi. Tad notiek tā sauktais dekoncentrācijas process - uz lielās monopolkompānijas pamata rodas vairāki sīki uzņēmumi. Maskētu raksturu ražošanas koncentrācijas procesam piedod arī tā sauktais diversifikācijas process, kas vispirms raksturojas ar to, ka atsevišķām monopolkompānijām pieaug ražoto produkcijas veidu skaits. Tā, piemēram, ASV monopols "General Electric" ražo vairāk nekā 200 tūkstošus da-

¹ "Мировая экономика и международные отношения", № 3, 1970, стр. 151-156.

žādu produkcijas veidu. Tomēr izprast diversifikāciju šādā veidā būtu pārāk šauri. Diversifikācija nozīmē ne jebkuru produkcijas veidu pieaugumu, bet gan tikai produkcijas veidu ražošanas pieaugumu, kuri nav tehnoloģiski tuvi attiecīgā uzņēmuma pamatprodukcijai. Diversifikācija notiek, vai nu radot jaunus uzņēmumus, kuriem nav tiešs sakars ar attiecīgo uzņēmumu ražošanas veidu, vai arī apvienojoties dažādu nozaru uzņēmumiem. Šāda diversifikācija var notikt un notiek tikai noteiktā ražošanas koncentrācijas pakāpē, kad lielo monopolu rīcībā ir attiecīgi brīvi līdzekļi jaunu, izdevīgāku uzņēmumu celšanai, vai arī, kad pastāv ciešs kontakts starp monopoliem un buržuāzisko valsts aparātu. ASV vislielākie monopoli darbojas vairākos desmitos nozaru. Pašreizējā periodā strauji pieaug lielo monopolu apvienošanās, pie tam apvienojas galvenokārt nevis vienu nozaru monopoli, bet gan dažādas firmas, izveidojot tā sauktos konglomerātus. Konglomerātu darbība ir saistīta ar visdažādākām nozarēm. Konglomerātiem pat grūti noteikt galveno ražošanas veidu. Konglomerāti nodarbojas ne tikai ar ražošanas funkcijām, bet arī ar banku operācijām. Konglomerātu var nosaukt par daudznozaru virsmonopolu. Konglomerātu īpatsvars strauji pieaug, it sevišķi tas sakāms par ASV, kur 1968.g. 90% no visiem saplūšanas gadījumiem bija konglomerātisks raksturs.¹

Pēc buržuāzisko ekonomistu domām, kuri, protams, ieinteresēti notušēt monopolu kundzības pieaugumu, mūsdienu "industriālajā sabiedrībā" rodas labvēlīgi nosacījumi sīko un vidējo uzņēmumu skaita pieaugumam un uzplaukumam. Piemēram, viens no amerikāņu ekonomistiem, speciālista ražošanas koncentrācijas jautājumos E.S. Masons 1964.g. izdotajā grāmatā "Economic Concentration and the Monopoly Problem" raksta, ka pašreiz vairs nav spēkā likumsakarīgais lielo uzņēmumu ekonomiskās efektivitātes pieaugums ne ASV apstrādājošā rūpniecībā, ne amerikāņu ekonomikā vispār. Ar ko tad teiktais tiek argumentēts? Ar daudzo sīko uzņēmumu pastāvēšanu blakus varenajām

¹ "CMA", № 6, 1971, стр.75.

monopolu kompānijām. No pirmā acu uzmetiena fakti ir it kā neapstrīdami. Piemēram, ASV apstrādājošā rūpniecībā blakus 50 vislielākajām kompānijām, kuru apgrozījuma īpatsvars sastāda $\frac{1}{3}$ no kopējās apgrozījumu summas, pastāv 300 tūkstoši uzņēmumu. No tiem uzņēmumi ar nodarbināto skaitu mazāk par 10 sastāda 52% no visu uzņēmumu kopskaita. Bet kāda ir šo uzņēmumu loma ražošanas procesā? Vispirms jāatzīmē, ka šajos uzņēmumos nodarbināti tikai 3,3% šajā nozarē strādājošo. Šie sīkie uzņēmumi, kaut arī šķiet, ka ir patstāvīgi, faktiski tomēr atrodas tiešā vai netiešā lielo uzņēmumu pakļautībā. Tie izgatavo noteiktas detaļas lielajiem uzņēmumiem un tādējādi faktiski kļūst par lielo uzņēmumu palīģehiem, vai arī apkalpo lielos uzņēmumus, vai arī lielle uzņēmumi uzpērk to ražoto produkciju. Jebkurā gadījumā lielle uzņēmumi tos tur savā pakļautībā. Tāpēc, neskatoties uz visu ārējo patstāvību, V.I. Ļeņina secinājums "desmit tūkstoši lielo uzņēmumu viss, miljoni sīkie - nekas" pilnā mērā saglabā savu aktualitāti arī tagad, un marksisma-ļeņinisma atklātās likumsakarības turpina darboties. Ražošanas koncentrācija lielo monopolu rokās, bez šaubām, saasniegusi jaunu augstāku pakāpi, tikai daudz maskētāka, apslēptāka rakstura.

Bez kopējām likumsakarībām ražošanas koncentrācijas procesam un monopolu kundzībai katrā valstī ir savas specifiskas iezīmes. V.I. Ļeņins uzmanību galvenokārt veltīja tai laikā jaunajām kapitālistiskajām valstīm ASV un Vācijai. Bet kā ir mūsdienās? ASV arī mūsdienā apstākļos ir kapitālistiskā valsts ar augstāko ražošanas koncentrācijas līmeni. Pēc ASV ekonomista A. Berli aprēķiniem tuvāko 10 gadu laikā ASV 150-200 lielās korporācijas kontrolēs 65-70% rūpnieciskās ražošanas, banku sfēras un transporta.¹ Kā izteicās ASV komunistiskās partijas ģenerāļsekretārs G. Hols komunistisko un strādnieku partiju apspriedē 1969. g. jūnijā, tad pašreiz ASV iestājies jauns posms ekonomikas monopolizācijā. Notiek lavīnveidīga uzņēmumu apvienošanās, arvien vairāk apvienojas tieši vislielākās korporācijas, parādās jaunas monopolistiskas apvienības "konglomerāti",

¹ "Мировая экономика и международные отношения", № 6, 1971, стр. 56.

Ražošanas koncentrācijas un monopolu kundzības ziņā ASV ir apsteigusi pārējās kapitālistiskās valstis. 1969.g. 50 pasaules spēcīgāko rūpniecības monopolkompāniju vidū, piemēram, bija 32 amerikāņu un tikai 5 rietumvācu, 3 angļu un 2 angļu-holandiešu. Desmit spēcīgāko pasaules monopolkompāniju skaitā ir 8 amerikāņu kompānijas. Lielākā daļa ASV monopolu mūsdienā apstākļos ir pārauguši savas valsts ietvaros un ieguvuši starptautisku monopolu raksturu. Tādas ir "General Motors", "Ford Motors", "Standart Oil", "General Electric", "International Business Machine" uc. Otro vietu kapitālistisko valstu ekonomikā ieguvusi VFR. Neskatoties uz sagrauvi II pasaules karā un pēc tam notikušo dekartelizāciju, tas ir, lielo monopolu likvidāciju, savas pozīcijas jau atkal atjaunojuši pirms kara pazīstamie monopoli - "I.G.Farbenindustrie", "Volkswagen", "Thyssen" uc. Strauja ekonomikas attīstība norisinās mūsdienā Japānā. 1970.g. tās īpatsvars kapitālistiskās pasaules rūpnieciskajā ražošanā strauji tuvojās VFR īpatsvaram /VFR īpatsvars 9,7%, Japānas - 9,4%/. Ja 1956.g. izstrādē uz 1 nodarbināto Japānas tēraudrūpniecības kompānijā "Yavata Seitoku" sastādīja 8,2 tūkstošus dolāru, bet ASV "United States Steel Corporation" - 16,3 tūkstošus, tad 1969.g. Japānas monopols pārsniedza amerikāņu konkurentu 1,4 reizes. Pēc japāņu ekonomistu domām pašreiz un arī nākotnē valdošās būs lielās finansistu grupas, kas pazīstamas jau pirms II pasaules kara - Micui, Sumitomo, Fudzi. 200 lielāko kapitālistisko kompāniju skaitā /bez ASV/ japāņu kompāniju īpatsvars laikā no 1964.g. līdz 1969.g. pieaudzis no 34 līdz 65. Ja 1956.g. Japānā vēl nebija kompāniju miljardieru, tad 1969.g. tādu bija 13.¹

Ļoti būtiskas izmaiņas, salīdzinot ar V.I.ļeņina analizēto periodu, notikušas Anglijā. XX gadsimta sākumā V.I.ļeņins raksturoja Anglijas imperiālismu kā koloniālo imperiālismu, jo Anglija bija galvenā un lielākā koloniju īpašniece. Tad Anglijā attīstītākā nozare bija tekstilrūpniecība un citas vecās rūpniecības nozares. Mūsdienā apstākļos, tieši pēdējos

¹ "Мировая экономика и международные отношения", № 3, 1971, стр.45-46.

10 līdz 20 gados, Anglijai pakāpeniski zaudējot savas kolonijas, strauji pieaug monopolu kundzība iekšējā tirgū. Sava vārds pasaules monopolu vidū ir arī Francijas spēcīgākajām monopolkompānijām. Tomēr Francijā pagaidām vēl lielāks īpatvars ir arī sīkajiem uzņēmumiem.

Viss minētais rāda, ka mūsdienās monopolu kundzība ir vēl tipiskāka iezīme, nekā tā bija Ļeņina analizētajā periodā, tikai tā ir daudz maskētāka un ar spilgti izteiktu nevienmērīgas attīstības raksturu.

Rūpniecisko monopolu saaugšanas process ar banku monopoliem - monopolistiskā kapitāla augstāka kundzības pakāpe

V.I.Ļeņins norādīja, ka imperiālismā koncentrācijas process aptver ne tikai ražošanu, bet arī banku sfēru, kā rezultātā rodas banku monopoli. Un tie vairs nav pieticīgie starpnieki maksājumos, bet gan monopoli, "...kuru rīcībā atrodas gandrīz... viss naudas kapitāls, kā arī lielākā daļa ražošanas līdzekļu un izejvielu avotu kā pašu zemē, tā daudzās citās zemēs".¹ Apskatot nenovēršamo banku monopolu rašanos un līdz ar to banku lomas izmaiņšanos, V.I.Ļeņins atklāja banku un rūpniecības monopolu kopējās intereses, kas ir pamatā to kapitālu saaugšanai jaunā kapitāla formā - finansu kapitālā. Finanšu kapitāla rašanās nosaka monopolu kundzības tālāku pieaugumu. Raksturojot finansu kapitāla rašanos un būtību, V.I.Ļeņins saka: "Ražošanas koncentrācija; monopoli, kas no tās izaug; banku saplūšana vai saaugšana ar rūpniecību - lūk, finansu kapitāla rašanās vēsture un šā jēdziena saturs".²

Rodoties finansu kapitālam, izveidojās arī attiecīga finansu oligarhija - nedaudzu finansu kapitāla īpašnieku kundzība. Jāpiezīmē, ka mūsdienu periodā sevišķi spēcīga ir buržuāzisko ekonomistu vēlēšanās noliegt finansu kapitāla un finansu oligarhijas kundzību, un tam ir savs pamats. Mūsdienu starptautiskā strādnieku šķiras kundzība, balstoties galveno-

¹ V.I.Ļeņins. Raksti, 22.sēj., 193.lpp.

² Turpat, 208.lpp.

kārt uz pieaugošo pretrunu starp finanšu oligarhiju un visu pārējo sabiedrību, cenšas apvienot visu slāņu spēkus cīņai pret monopoliem, cīņai pret valdošo finanšu oligarhiju. Un, ja jau tāda tiek noliegta, tad arī nav pret ko cīnīties.

Buržuāziskie ekonomisti atsaucas uz to, ka mūsdienu apstākļos, pastiprinoties rūpniecisko monopolu pašfinansēšanās procesam, krasi izmainījūsās banku un rūpniecības monopolu savstarpējās attiecības. Tāpēc izzūdot objektīvā nepieciešamība banku monopolu kapitāla saaugšanai ar rūpniecisko monopolu kapitālu un izzūdot arī finanšu kapitāla un finanšu oligarhijas kundzība. Tādā kārtā buržuāziskie ekonomisti cer, iedragājot vienu posmu Ļeņina imperiālisma teorijā, sagraut visu mantojumu. Bet, ko rāda fakti? Pašfinansēšanās, bez šaubām, pieaug. Bet nepareizi, ka finanšu kapitāls būtu tikai banku kapitāla kundzība pār rūpniecības monopoliem. Tāds uzskats bija austriešu ekonomistam Hilferdingam, un V.I.Ļeņins to savā laikā pamatoti kritizēja. V.I.Ļeņins parādīja, ka imperiālismam ir tipisks finanšu kapitāls un lielo finansistu kundzība, kurai pakļaujas gan bankas, gan rūpniecības, tirdzniecības un citu nozaru uzņēmumi. Protams, analizējot banku lomu imperiālismā, V.I.Ļeņins parādīja finanšu kapitāla rašanās procesu. Bet pēc tam rodas jaunas attiecības, tipiskas finanšu oligarhijai. Mūsdienu apstākļos atšķirībā no gadsimta sākuma apstākļiem, kad tikko radušās monopolkompānijas bija ekonomiski spiestas plaši izmantot aizņemtus līdzekļus, tagad tās var izmantot savus uzkrājumus un tāpēc var veikt lielu daļu kapitālieguldījumu uz savu līdzekļu rēķina. Tomēr jāņem vērā, ka tagad, kad valda nedaudzas finansistu grupas, nav svarīgi, kas ir šo finanšu grupu līdzekļu avots - vai rāžošana, vai tirdzniecība, vai banku darbība. Citiem vārdiem sakot, nav svarīgi, no kuras kabatas finansists ņem līdzekļus - vai no labās vai kreisās kabatas. Nedrīkst aizmirst, ka imperiālisma būtiska iezīme ir visu buržuāziskās sabiedrības šķiru un slāņu atkarība no finanšu kapitāla. Mūsdienu periodā nedrīkst aizmirst, ka monopulu kundzība jau valda un jaunu finanšu grupu rašanās notiek uz finanšu kapitāla pamata .

Galvenās finansu oligarhijas kundzības formas ir personālūnija un līdzdalības sistēma, uz kuru pamāta pastāv arī citi formu varianti. Valdošā īpašuma forma šādos apstākļos ir akciju sabiedrības, kurām ir vairākas priekšrocības: pirmkārt, akciju sabiedrības nodrošina iespēju pārvaldīt uzņēmumus, kuros savu kapitālu īpatsvars sastāda apmēram tikai $\frac{1}{10}$ - $\frac{1}{5}$ no uzņēmumu kopējā līdzekļu daudzuma; otrkārt, akciju sabiedrības dod iespēju kapitāliem daudz elastīgāk pārplūst no vienas nozares uz otru; treškārt, akciju sabiedrību īpašnieki bieži gūst jaunas peļņas iespējas, pērkot un pārdo dot akcijas. Bez tam akciju sabiedrības rada ilūzijas par "kapitāla transformāciju", par "kapitāla demokratizāciju". "Kapitāla demokratizācija" it kā pārveidojot strādnieku šķiru, strādnieki kļūstot par akciju sabiedrību īpašniekiem un iegūstot tādas pašas tiesības, kādas ir kapitālistiem.

Pēc ASV oficiālās statistikas akcionāru skaits pieaudzis no 5-6 miljoniem 1927.g. līdz 28 miljoniem 1969.g. Arī strādājošo vidū akcionāru skaits palielinājies no 12,5% līdz 28%. Tomēr akciju īpašnieku skaitā tikai 1,6% ir pus kvalificētie un nekvalificētie strādnieki. Pie tam sīkie akciju īpašnieki nereti kļūst par akciju īpašniekiem tikai tāpēc, ka viņus piespiež nopirkt 2-3 akcijas, kuru gada dividende nepārsniedz 2,5 dolārus. ASV 1,6% akciju īpašnieku rokās ir 80% akciju, bet pārējie 20% akciju sadalīti 98,4% akciju īpašnieku vidū.¹ Kā izteicies amerikāņu ekonomists Viktors Perlo, tad dažu nelielo akciju īpašums nav nekas cits kā tikai "kapitāla īpašuma simbolisks apliecinājums". Kāda gan vienlīdzība var būt, piemēram, starp Ričardu Melonu /viens no ASV valdošajiem finansistiem/, kuram personiski pieder 240 tūkstoši akciju 19 miljardu dolāru vērtībā, un strādniekiem, kuriem pieder 1 vai 2 akcijas 5 vai 10 dolāru vērtībā. Tādā kārtā arī šodien ir spēkā V.I. Leņina secinājums par to, ka imperiālismā valda finansu oligarhija, kura koncentrē ne tikai ekonomisko varu, bet arī politisko kundzību.

¹ Pēc: J. Čapligns. Mīts par "vienoto vidusšķiru", "Liesma", 1971, 21.-23.lpp.

Mūsdienu apstākļos finansu oligarhija arvien ciešāk saaug ar buržuāzisko valsts aparātu, kas notiek vai nu atsevišķiem finansu oligarhijas pārstāvjiem kļūstot par buržuāzisko valdību locekļiem, vai arī valdību locekļiem kļūstot par noteiktu akciju sabiedrību līdzīpašniekiem. ASV pašreiz valdošās ir 18 finansistu grupas, kas apvieno ap 200 monopolu: un kontrolē ap 60% rūpnieciskās ražošanas. Spēcīgākās joprojām ir Morgana, Rokfellerā, Dipona u.c. finansistu grupas. Ja kopā 18 finansistu grupu kontrolējamais kapitāls 1968.g. sastādīja 678 miljardi dolāru, tad tikai Morgana un Rokfellerā finansistu grupu kontrolējamais kapitāls sastādīja 292 miljardus dolāru. Anglijā kā valdošās izveidojušās Lloida, Barklejas, Miđlendas u.c. banku grupas. Francijā saimnieko Rotšilds, Šneiders un citi. VFR savu kundzību atjaunojušās un nostiprinājušās "I.G.Farbenindustrie", Tisena, Flika, Simensa grupas, Japānā - jau minētās Micubisi, Micui, Sumitomo.¹

Monopolu kundzības pieaugums ārpus vienas valsts ietvariem un nostiprināšanās starptautiskā mērogā

V.I.Ļeņina metode imperiālisma teorijas analizē raksturojas ar pāreju no vienkāršākām formām uz komplicētākām, pilnīgākām. Sākot ar sava darba "Imperiālisms kā kapitālisma augstākā stadija" IV nodaļu, V.I.Ļeņins analizē finansu oligarhijas starptautisko kundzību. Darba IV nodaļā V.I.Ļeņins apskatījis arī kapitāla eksportu.

Kādas attiecības tad izsaka kapitāla eksports? Ja, apskatot ražošanas koncentrācijas procesu un finansu oligarhijas izcelšanos, mēs noskaidrojam jaunu attiecību veidošanos starp pašiem vienas zemes kapitālistiem /attiecību veidošanos starp spēcīgākajām monopolkompānijām, rūpniekiem, tirgotājiem, bankieriem/, tad, sākot ar šo pazīmi, V.I.Ļeņins apskata monopolu kundzības nostiprināšanos ārpus savas zemes ietvariem, starp attīstītām valstīm un vājāk attīstītām valstīm. Tātad kapitālisms attīstās ne tikai dziļumā, bet arī plašumā.

¹ "Мировая экономика и международные отношения", № 4, 1971, стр.153-156.

Sava darba IV nodaļā V.I. Leņins, atklājot kapitāla eksporta būtību, nosauca to par relatīvu kapitālā pārpalikumu, tas ir, lielās monopolkompānijas, kuru rīcībā ir lieli kapitāli, tieksmē pēc pasaules kundzības meklē jaunus avotus augstas peļņas iegūšanai un izved kapitālu uz citām valstīm, uz izdevīgākām kapitālieguldījumu sfērām. Pagājušā gadsimta beigās un mūsu gadsimta sākumā, kad galvenais kapitāla eksportieris bija Anglija, tā galvenokārt to izveda uz vājāk attīstītām valstīm, jo tur bija lētākas izejvielas, lētāka zeme, lētāks darbaspēks un tāpēc, bez šaubām, augstāka peļņas norma. Tādā kārtā varam teikt, ka V.I. Leņina analizētajā periodā kapitāla eksporta galvenais mērķis bija, ekspluatējot citas tautas, palielināt peļņas iegūšanas iespējas. Analizējot kapitāla eksporta vietu mūsdienu imperiālisma apstākļos, ar teikto vien nevar apmierināties. Jāņem vērā, ka mūsdienu periodā, pastiprinoties nevienmērīgai attīstībai, attīstītākās kapitalistiskās valstis izmanto kapitāla eksportu, lai nostiprinātu savas konkurences spējas.

Galvenais kapitāla eksportieris pēc II pasaules kara kļuvis ASV, kuru kapitālieguldījumi Rietumeiropas attīstītās kapitalistiskajās valstīs laikā no 1958.g. līdz 1968.g. pieauguši vairāk nekā 11 reizes, t.i., no 1,7 miljardiem dolāru līdz 19,4 miljardiem dolāru. Tādā kārtā Rietumeiropas valstis kļuvis par vienu no galvenajiem ASV kapitāla ieguldīšanas rajoniem /otrā vietā aiz Kanādas/. Līdz ar to izmainās arī kapitāla eksporta ieguldīšanas nozāres. Ja agrāk galvenokārt ieguldīja iegūstošajā rūpniecībā, tad tagad tieši apstrādājošajā rūpniecībā. Vērojot ASV kapitālieguldījumu straujo pieaugumu Rietumeiropā, kāds franču žurnālists 1967.g. publicētajā grāmatā "Amerikas eksports" izteicās, ka tuvākajos gados par trešo industriālo spēku aiz PSRS un ASV kļūs nevis Rietumeiropa, bet gan amerikāņu bizness Rietumeiropā.

Analizējot kapitāla eksportu mūsdienās, der atcerēties Leņina vārdus, ka, kaut gan imperiālismam tipiska ir kapitāla eksporta izmantošana ar politiskām aneksijām, tas ir, pastāv

ciešs sakars starp kapitāla eksportu un imperiālisma koloniālo politiku, tomēr pilnā mērā iespējams kapitāla eksports arī tīri ekonomiskos nolūkos. Tomēr arī mūsdienu apstākļos kapitāla eksports kalpo par vienu no neokoloniālisma ieročiem. Nevarēdamas pretoties nacionālās atbrīvošanās kustībai par politisko tiesību iegūšanu, imperiālistiskās lielvalstis cenšas neatkarību ieguvušās zemes pakļaut ar kapitāla eksporta palīdzību. Šeit noteicošā loma ir tieši valsts kapitāla eksportam, kurš pēc II pasaules kara pieaudzis divas reizes straujāk nekā privātā kapitāla eksports. Neskatoties uz kapitāla eksporta specifiskām jaunām iezīmēm, tā būtība palikusi tāda pati kā pirms 50 gadiem - kapitāla eksports ir finansu oligarhijas līdzeklis, lai realizētu kundzību ārpus savas zemes ietvariem. Ar kapitāla eksporta palīdzību notiek arvien plašāka vienas valsts monopolu uz laiku brīvo līdzekļu iespīšanās citu valstu ekonomikā un "samērā ar to, kā auga kapitāla eksports un visādi paplašinājās lielāko monopolistisko savienību ārzemju un koloniālie sakari un "iespaidu sfēras", lieta "dabiski" nonāca pie vispasaules nolīguma viņu starpā, pie starptautisku karteļu izveidošanās".¹ Gadsimta sākumā tipiskākā starptautisko monopolu forma arī bija uz atsevišķu valstu monopolu vienošanās pamata radušies starptautiskie monopoli.

Pēc II pasaules kara raksturīgi kļūst arī citi starptautisko monopolu veidošanās ceļi. Viens no tādiem ir šāds: pieaugot atsevišķu monopolu kundzībai un tiem dibinot savas filiāles dažādās pasaules valstīs, tie no nacionālajiem monopoliem pārvēršas par starptautiska rakstura monopolēm. Kā jau minējām, tāda tendence ir daudziem ASV un arī citu valstu spēcīgākajiem monopolēm.

Starptautisko monopolu kundzība mūsdienu periodā sasniegusi milzu apmērus. Piemēram, pēc ekonomistu aprēķiniem, to gada produkcijas vērtība līdzinās 240 miljardiem dolāru, kas

¹ V.I. Leņins. Raksti, 22.sēj., 226.lpp.

1968.g. pārsniedz Anglijas un VFR nacionālo produktu kopā ņemot. Ik gadu šīs produkcijas apmēri pieaug vidēji par 10 procentiem. Pēc dažiem aprēķiniem "starptautiskā" ražošana jau tagad dod 15% no kapitālistiskās pasaules kopprodukta. Mūsdienā supermonopoliem ir raksturīgi daudzveidīgi starptautiskie sakari. Sešdesmit divās no 100 lielākajām amerikāņu un 49 no neamerikāņu sabiedrībām ir pakļauti uzņēmumi sešās un vairāk zemēs, bet atsevišķiem pat vairākos desmitos zemju. Starptautisko milzeņu vidū dominē amerikāņu monopoli. Ir aprēķināts, ka 55% no starptautisko firmu aktīviem pieder amerikāņiem, 20% - angļiem.

Pēdējos gadu desmitos starptautiskie monopoli sāk veidoties uz valdību vienošanās pamata. Kā viens no šāda veida tipiskākajiem monopoliem jāmin 1952.g. dibinātā Eiropas ogļu un tērauda apvienība /VFR, Francija, Itālija, Beļģija, Holande, Luksemburģa/. Šo valstu valdības 1957.g. parakstīja arī kopēju nolīgumu par preču realizāciju, izveidojot tā saukto "kopējo tirgu".

Tādā kārtā arī starptautisko monopolu analizē paliek spēkā V.I. Leņina secinājums par nenovēršamu monopolu kundzības nostiprināšanos ārpus vienas zemes ietvariem. Tikai mūsdienā apstākļos šis process iet gan plašumā, gan dziļumā, radot jaunas formas un līdzekļus monopolu varas nostiprināšanai. Neiztur kritiku apgalvojums, ka starptautisko monopolu rašanās ir kā varot iznīcināt kapitālismam piemītošās pretrunas. Tieši otrādi, starptautiskie monopoli kapitālisma pretrunas saasina arvien tālāk, jo strādnieku šķiras ekspluatācijā vienlaicīgi piedalās dažādu zemju kapitālisti, kas ekspluatē kā savas zemes, tā arī citu valstu strādniekus. Arvien vairāk saasinās pretrunas gan starp monopoliem, gan atsevišķām valstīm, jo, izmainoties vienas vai otras valsts monopolu stāvoklim, rodas arvien jaunas interešu pretrunas.

Imperiālismā monopoli valda arī koloniju politikā. Nottiek nemitīga kapitālistisko valstu cīņa par pasaules teritoriālo pārdalīšanu. Šāds process ir likumsakarīgs. Tas izriet

o monopolu centieniem iekarot jaunus tirgus, jaunus izejvi-
u avotus, jaunas iespaidu sfēras. Bet imperiālismā teritori-
lā sadale starp kapitālistiskajām valstīm jau ir pabeigta,
rīvu, nesadalītu zemju vairs nav, tāpēc, notiekot nevienmē-
īgai attīstībai un izmainoties kapitālistisko valstu spēku
amēram, nepieciešama kļūst cīņa par sadalītās teritorijas
ārdalīšanu. Tieši pasaules teritoriālās sadalīšanas pabeig-
ana starp nedaudzām kapitālistiskajām valstīm ir viena no
monopulu kundzības formām. Mūsdienu periodā bijušo koloniju,
nekoloniju un atkarīgo zemju loma pasaules kapitālistiskajā
saimniecības sistēmā būtiski izmainās. Neekonomisko piespie-
šanas formu likvidācija prasa monopolistisko kapitālu meklēt
jaunas bijušo koloniju pakļaušanas formas. Agrākās koloniālās
politikas vietā nāk nekoloniālisma formas. Tās raksturojas
ispirms ar tā sauktās "ekonomiskās palīdzības" sniegšanu -
kapitālistiskās lielvalstis piešķir neatkarību ieguvušajām
zemēm aizdevumus, dibina šajās valstīs savu monopulu filiā-
las, iesaista šīs zemes dažādos ekonomiskajos un militārajos
pupējumos utt. Imperiālistiskās valstis cenšas bremsēt šo
zemju ekonomiskās neatkarības iegūšanu un nostiprināt savas
ekonomiskās pozīcijas. Tātad pāreizējā periodā notiekošais
koloniālās sistēmas sabrukums nebūt neliecina par cīņas iz-
īgšanos starp attīstītajām kapitālistiskajām valstīm un vā-
attīstītajām zemēm. Tā ieguvusi tikai daudz maskētāku rak-
izmainījušās šajā cīņā lietotās metodes.

x

x x

Tātad, apgūstot un izmantojot V.I. Leņina mantojumu impe-
riālisma teorijā, mēs varam atklāt imperiālisma monopolistis-
ko, pretrunīgo raksturu arī mūsdienu apstākļos. Mūsdienu kapi-
tālistisku raksturo tie paši kontrasti, kas to raksturoja pirms
30 un 50 gadiem. Asākā šķiriskā pretruna ir un paliek pret-
nība starp proletariātu un buržuāziju. Neskatoties uz buržuā-
zisko sociologu spriedelējumiem par to, ka proletariāts kā
klase izzūd, tas nebūt tā nav. Kā arī nemainītos algotā strād-
nieka funkcijas, kādas jaunas iezīmes un īpašības arī neiegūtu

strādnieks, viņš tomēr ir un paliek proletariāts, kam nepieder ražošanas līdzekļi, kurš veic algotu darbu un kuru ekspluatē kapitāls. Kāda gan vienlīdzība var būt starp tiem 110 Anglijas kapitālistiem, kuru ikgadējais ienākums pēc oficiāliem datiem 60.gadu vidū bija 100 tūkstošu un vairāk angļu sterliņu mārciņu un 6 miljoniem angļu strādnieku, kuru ienākums nebija lielāks par 300 angļu sterliņu mārciņām.

Ar katru gadu asāka un plašāka izvēršas strādnieku šķiras streiku kustība par sava stāvokļa uzlabošanu. ASV no 1966.g. līdz 1970.g. streiku kustība sasniegusi visplašākos apmērus pēdējo 20 gadu laikā /1970.g. pēc oficiālajiem datiem notikuši 5,7 tūkstoši streiku, kuros piedalījās 3,3 miljoni strādājošo/. Anglijā streiku kustība 1970.-1971.g. pārsniedza pēdējos 40 gados notikušo streiku līmeni un aktivitāti.

Lūk, tāda īstenībā izskatās "šķiru harmonija", "tautas kapitālisms" mūsdienu periodā!

2 -

R. Nesija,
MVU Ekonomikas
fakultātes aspirante

Dažas kapitāla internacionalizācijas problēmas (kapitāla eksports un imports ASV)

Kapitālistiskais ražošanas veids attīstās antagonis-
tiskās pretrunās: no vienas puses, tas rada kolosālus ražo-
šanas spēkus, sabiedrisko ražošanu pasaules mērogā, bet no
otras puses, pašā kapitālā ir ietverta šīs attīstības robe-
ža, jo tiešais ražošanas dzinulis ir privātkapitālistiskā
interese, t.i., dzīšanās pēc peļņas. Kapitālisma attīstī-
bas vēsture rāda, kā ražošanas tiešais mērķis nonāk nenō-
vēršamā pretrunā ar sabiedrisko ražošanas spēku attīstības
iespējām.

Kapitālistiskās peļņas avots ir vērtības ražošanas un
vērtības palielināšanas process. Tajā ir ietverta ražo-
šanas paplašināšanas tendence, bet ražošana nav pašmērķis
un tikai virsvērtības realizācija ļauj sasniegt vēlamo -
pārvērst saražoto virsvērtību peļņā. Līdz ar to ražošanas
paplašināšana, kapitālistiskā uzkrāšana ir kapitālistiskā
ražošanas veida rezultāts un attīstības priekšnosacījums.

Kapitāla paāpieaugšanas process dzen to pasaules tir-
gū, likvidē vēsturiski izveidojušos nacionālo valstu savru-
pību, padara ražošanu un arī patērišanu kosmopolitisku, jo
pasaules civilizēto tautu vajadzību apmierināšana kļūst at-
karīga no pasaules tirgus. Pasaules tirgus ļāva pirmmono-
politiskā kapitālisma apstākļos atrisināt tās atražošanas
pretrunas, kuras radās atsevišķās valstīs, jo saražotā virs-
vērtība, kura nevarēja staist sev ekvivalentu valsts iekšie-
nē, tika izdevīgi realizēta pasaules tirgū. Šajā periodā
starptautiskās attiecības skāra galvenokārt apgrozības sfē-
ru, tās attiecības, kuras K.Markss nosauca par atvasinātām,
otrreizējām attiecībām. Tās relatīvi maz ietekmēja tiešo
ražošanas procesu.

Bet, kā parādīja V.I. Ļeņins, stāvoklis būtiski izmainījās, kad ražošanas koncentrācija sasniedza tādu līmeni, kas radīja ražošanas monopolizāciju, t.i., kad kapitālisms iegāja savā augstākajā stadijā - imperiālismā.

"Ārkārtīgi svarīgi pie tam ņemt vērā, ka šo nomaiņu nav radījis nekas cits kā kapitālisma un vispār prešu ražošanas pašu dziļāko pamattendenču tiešā attīstība, paplašinājums un turpinājums. Maiņas pieaugums, lielražošanas pieaugums - lūk, šis pamattendence, kas gadsimtiem ilgi vērojama absolūti visā pasaulē. Un zināmā maiņas attīstības pakāpē, zināmā lielražošanas pieaugšanas pakāpē, proti, tai pakāpē, kura sasniegta apmēram uz XIX un XX gadsimta robežas, maiņa radīja tādu saimniecisko attiecību internacionalizāciju un kapitāla internacionalizāciju, lielražošana kļuva tik liela, ka brīvo konkurenci sāka aizstāt monopols. Par tipiskiem kļuva jau ne vairs "brīvi" konkurējošie - iekšzēmē un attiecībās starp zemēm - uzņēmumi, bet monopolistiskas uzņēmēju savienības, trestī. Par tipisku pasaules "valdnieku" jau kļuva finanču kapitāls, kas ir sevišķi kustīgs un elastīgs, sevišķi savīts zemes iekšienē un internacionāli, - sevišķi bezpersonisks un atrauts no tiešās ražošanas, sevišķi viegli koncentrējas un sevišķi tālu jau sakoncentrēts, tā ka burtiski daži simti miljardieru un miljonāru tur savās rokās visas pasaules likteni."¹

Kapitālu pārpilnība, par kuru runāja K. Markss "Kapitāla" III sējumā kā par relatīvu parādību, imperiālisma stadijā kļūst absolūta. K. Markss rakstīja: "Ar tā saucamo kapitāla pārpilnību vienmēr saprot pēc būtības tāda kapitāla pārpilnību, kuram peļņas normas pazemināšanos nelīdzsvaro tā masa."² Kapitāla koncentrācija rada arvien vairāk tādu kapitālu, kuru absolūtais lielums un to izmantošana nenodrošina konkurences spējas un efektīgu uzkrāšanu. Sasniegtā ražošanas koncentrācija spiež kapitalistus "lieko" kapitālu eksportēt uz valstīm, kurās ražošanas līmenis ir zemāks un peļ-

¹ V.I. Ļeņins. Raksti, 22. sēj., 90-91. lpp. .

² K. Markss. Kapitāls, III sēj. LVI, 1953., 245. lpp.

Amerikas Savienoto Valstu ārņemju investīcijas
(pa rajoniem)

	1913.g.		1923.g.		1924.g.		1925.g.		1926.g.		1927.g.	
	milj. dol.	%	milj. dol.	%	milj. dol.	%	milj. dol.	%	milj. dol.	%	milj. dol.	%
Kanāda un Ģūfaundlenda	750	30	2.450	30	2.600	28	2.825	27	3.122	27	3.922	27
Latīņamerika	1.300	52	3.760	46	4.040	44	4.210	41	4.669	40	5.161	36
Eiropa	350	14	1.300	16	1.900	20	2.500	24	3.124	25	4.327	28
Āzija un Okeānija	100	4	595	8	690	8	870	8	921	8	1.090	9
Kopā	2.500	100	8.105	100	9.230	100	10.405	100	11.836	100	14.500	100

¹ С.Файнберг и П.Хорович. Вывоз американского капитала за границу (краткий справочник), М., 1928, стр.13.

ņas norma augstāka. Sakarā ar to, ka pagājušā gadsimta beigās un šī gadsimta sākumā augsti attīstītās valstīs saasinājās izejvielu problēma, par konkurences objektiem kļuva izejvielu avoti.

Ražošanas monopolizācija valsts iekšienē nozīmēja arī izejvielu avotu monopolizāciju aiz tās robežām. Par pēdējās monopolizācijas līdzekli kļuva kapitāla eksports uz vāji attīstītām zemēm, uz kolonijām un puskolonijām. Šāda islaidīga "brīvo" kapitālu novadīšana vēl tālāk saasināja kapitalistiskās paplašinātās atražošanas problēmu, jo izejvielu monopolizācija nozīmēja tālāku ražošanas paplašināšanu valstī - metropolā, bet milzu peļņa, ko ieguva mazattīstītās valstīs, vēl palielināja "lieko" kapitālu summu. Vienlaicīgi par "lieko" kapitālu pielietošanas sfēru kļuva arī attīstītās kapitalistiskās valstis.

Kā rāda 1.tabulas dati, ASV kapitāla eksports uz mazattīstītām valstīm kalpoja kā tramplīns, kā spēka avots cīņai ar citām augsti attīstītām valstīm par pasaules ekonomisko sadalīšanu "...pēc kapitāla", "pēc spēka" - cita dalīšanas veida nevar būt preču ražošanas un kapitalisma sistēmā. Spēks, turpretim, mainās atkarībā no ekonomiskās un politiskās attīstības..."¹ Kapitāla eksports nostiprināja atsevišķo atražošanas procesu savstarpējo atkarību dažādās zemēs, padarīja starptautiskās attiecības sistemātiskākas un stabilākas, jo internacionālie sakari starp valstīm tagad skāra ne tikai apgrozības sfēru, bet iesakņojās arī tieši ražošanas sfērā. Vēl tālāk šīs attiecības nostiprināja starptautisko monopolu izveidošanās, jo virsvērtības ražošanas process tajos kļuva vienots process. Rezultātā pasaules kapitalistiskais tirgus pārveidojās pasaules kapitalistiskajā saimniecībā. Tas viss nozīmēja kapitalistisko ražošanas attiecību kosmopolitizēšanos.

Sevišķu vietu un lomu kapitāla eksports iegūst mūsdienų apstākļos, kad ražošanas spēku attīstības līmenis attīstītās kapitalistiskās valstīs rada vajadzību pēc milzīgiem ra-

¹ V.I. Leņins. Raksti, 22.sēj., 233.lpp.

žošanas apjomiem, kad zinātniski tehniskās revolūcijas apstākļos ražošanas organizēšanai vajadzīgas kolosālas kapitāla summas. Bet kapitālistiskās ražošanas attiecības ierobežo ražošanas spēku attīstību, privātkapitālistiskās intereses uzliek savu zīmogu kapitāla internacionalizācijas procesam, kropļo to un padara to ļoti nevienmērīgu. Tas izpaužas šādās parādībās:

1) intensīvāka kļūst kapitāla kustība starp attīstītām kapitālistiskām valstīm, rezultātā kapitālistiskās ražošanas un kapitāla internacionalizācijas process vispirms skar nelielu kapitālistiskās pasaules saimniecības sistēmas daļu;

2) kapitāla eksportā samazinās "trešās pasaules" valstu loma. Tas pastiprina vēsturiski izveidojušos kapitālu sadales nevienmērību kapitālistiskajā pasaules sistēmā.

Ja izdara aprēķinus pēc V.I. Leņina datiem, kurus viņš dod savā darbē "Imperiālisms kā kapitālisma augstākā stadija", tad pirms pirmā pasaules kara uz attīstītām kapitālistiskām valstīm eksportēja mazāk nekā 40 % kapitālu. Šodien 70 % kapitāla eksporta plūst uz augsti attīstītām kapitālistiskajām valstīm.

Jāatzīmē, ka arī tā kapitāla eksporta daļa, kas nokļūst attīstības ceļu ejošajās valstīs, neveicina ekonomiskā stāvokļa izlīdzināšanos dažādos pasaules kapitālistiskās saimniecības sistēmas rajonos. Šis kapitāla eksports veicina kapitālistisko ražošanas attiecību veidošanos attīstības ceļu ejošajās valstīs, bet nemazina nelīdztiesīgo stāvokli, kādā atrodas jaunās nacionālās valstis. Kapitāla eksports vēl vairāk piesaista šo valstu ekonomiku pasaules kapitālistiskajai saimniecībai, tā ekonomiski pretdarbojoties tiem centrbēdzes spēkiem, kuri arvien stiprāk izpaužas pasaules kapitālistiskajā saimniecībā pēc imperiālisma koloniālās sistēmas sabrukuma.¹

2. tabulas dati rāda, valsts kapitāla eksporta pārsvāru pār privātiem kapitālieguldījumiem tajos periodos, kad im-

¹ Skat. В.Д. Щетинин "Эволюция американского неокOLONIALИЗМА", ИМО, М., 1972.

perialisma koloniālajā sistēmā notika revolucionāri pārveidojumi, un tā samazināšanos pēdējos gados, kad valsts kapitāls ir sagatavojis augsni un garantējis drošību un stabilitāti privātajiem kapitālieguldījumiem.

2.tabula¹

Valsts un privātā kapitāla eksporta attiecība
attīstīto kapitalistisko valstu eksportā
(gadu vidējie dati)

	1950.-		1956.-		1961.-		1966.-	
	1955.g.		1960.g.		1965.g.		1970.g.	
	mljrd.	%	mljrd.	%	mljrd.	%	mljrd.	%
	dol.		dol.		dol.		dol.	
Valsts kapitāls	1,9	54,3	4,2	57,5	6,1	66,3	7,2	57,1
Privātais kapitāls	1,6	45,7	3,1	42,5	3,1	33,7	5,4	42,9
Kopā	3,5	100	7,3	100	9,2	100	12,6	100

Attīstības ceļu ejošo valstu ekonomika tikai nākotnē var aktīvi iekļauties pasaules kapitalistiskajā saimniecībā kā perspektīvs noieta tirgus, kā kapitālieguldījumu sfēra. Šobrīd, kā jau tika atzīmēts, kapitalistiskās internacionalizācijas process visintensīvāk skāris attīstītās kapitalistiskās valstis, tādēļ turpmāk pievērsīsimies tiem apstākļiem, kuri veicina kapitāla kustību starp industriāli attīstītām kapitalistiskajām valstīm.

Pēckara periodā sasniegtais zinātnes un tehnikas līmenis noteica strauju ražošanas koncentrācijas pieaugumu, sabiedriskās darba dalīšanas paplašināšanos un būtisku ražošanas struktūras izmaiņšanos. Tā rezultātā tirdzniecība kapitalistiskajās valstīs attīstījās daudz straujākiem tempiem nekā notika ražošanas pieaugums.

Attīstīto kapitalistisko valstu ekonomika arvien vairāk sā-

¹ "Международная жизнь" №3 1972 г., стр.21.

ka orientēties uz ārējo tirgu. Tas nozīmēja, ka starptautiskā specializācija pastiprināja nacionālo ekonomiku savstarpējo atkarību un vēl vairāk veicināja ražošanas apjomu palielināšanos. Attīstītās kapitālistiskās valstis mūsdienās vienlaicīgi ir galvenās ražotājas un patērētājas kapitālistiskajā pasaules saimniecībā. Tas pats attiecas arī uz kapitāla eksportu - katra attīstīta valsts vienlaicīgi ir kapitāla eksportētāja un importētāja. Tam ir vairāki cēloņi. Pirmām kārtām, ir izmainījies kapitāla eksporta iedevīguma kritērijs. Šodien kapitāla eksporta iedevīgumu nenovērtē pēc izejvielu daudzuma, pēc zemes cenas, pēc lēta darba spēka. Pirmajā vietā šodien ir monopolapvienību darbības optimāli apstākļi, mūsdienā daudz nacionālajiem monopoliem svarīga navis to atsevišķo filiāļu darbība, bet gan visas apvienības darbības rezultāti: kvalificētu strādnieku un zinātnisko kadru esamība, plašs mūsdienā progresīvo nosaru tirgus, masveida ražošanas iespējas.

Ražošanas koncentrācija mūsdienās sasniegusi neredzētus apjomus, sevišķi augsta tā ir ASV - visattīstītākajā kapitālistiskajā valstī. Ja 1900.gadā "Standard Oil Company" dibināja ar 150 miljonu dolāru lielu kapitālu, tad šodien lielāko monopolapvienību ienākumi ir mērojami miljardos. 1963.gadā "General Motors" ienākumi sastādīja 20,7 miljardu dolāru un līdzinājās 3 miljonu valsts vissīkāko firmu ienākumiem, t.i., aptuveni 90 % no visu firmu kopējā skaita.¹ Minētās korporācijas ienākums pārsniedz jebkura ASV štata ienākumu.

1965.gadā ASV kapitālieguldījumi pašu valstī un ārpus tās kopā sastādīja 108 miljardus dolāru. Tas būtu neiespējami pirms otrā pasaules kara, kad ASV nacionālais bruto produkts bija 250 miljardu dolāru, tomēr daudz vieglāk to panākt jau 1965.gadā, kad bruto produkts sastādīja 676 miljardi dolāru,² vai 1970.gadā, kad ASV nacionālais

¹ Дз.Гелдрейт. "Новое индустриальное общество", "Прогресс", М., 1969, стр.118.

² Турпат, 73.1pp.

bruto produkts sastādīja 977,5, 1971.gadā - 1045,9 miljardi dolāru.¹

Ražošanas milzīgie apjomi izraisa arvien tālāku ražošanas monopolizāciju. Tā amerikāņu ekonomists profesors Gelbreits min veselu rindu skaitļus, lai raksturotu ASV "industriālo sistēmu", kura sastāv no 500-600 lielākajām korporācijām un kuras rokās atrodas visi galvenie ražošanai nepieciešamie līdzekļi - nauda, izejvielas, ražošanas līdzekļi, darba spēks utt. "1962.gadā 5 ASV lielāko rūpniecisko korporāciju aktīvi, kuru kopsumma bija 36 miljardi dolāru, sastādīja 12 % visas apstrādājošās rūpniecības aktīvu. Vairāk nekā viena trešā daļa aktīvu piederēja 50 lielākajām korporācijām, 500 lielākajām korporācijām - ievērojami vairāk nekā divas trešdaļas. ... 100 firmu saņem divas trešdaļas visu kara pasūtījumu, 10 firmas - vienu trešdaļu. 1960.gadā 4 korporāciju zinātniski pētniecisko un konstruktoru darbu finansēšanai tika izlietots ap 22 % no kopējās summas valstī."²

Šāda ražošanas koncentrācija un monopolizācija rada daudz jaunu problēmu. Pirmkārt, tā presā ražošanas attīstības stabilitāti, ko grūti sasniegt tirgus konjunktūras apstākļos. Tāpēc tirgus stihija arvien vairāk jānomaina ar organizētību. Vērtības likuma stihiskā darbība tirgū nevar labvēlīgi ietekmēt milzīgo korporāciju ražošanas procesu, jo kapitāls relatīvi zaudējis savu agrāko mobilitāti, kad tirgus bija tas mehānisms, kurā kapitalistiskajās disproporcijās radīja vajadzīgo kārtību, proporcionālītāti. Otrkārt, tādi milzu monopoli nevar palauties uz tirgus stihiju, kad runa ir par milzīgiem realizācijas apjomiem, par pieprasījumu, tā lielumu un struktūru, par maksātspējīgumu utt. Treškārt, mūsdienu monopoli nevar ražošanas procesu balstīt uz nejausībām savu izejvielu, ražošanas līdzekļu un darba

¹ "American Machinist". 1971, 115, № 2, p.61.

² Др.Гелдбрейт. "Новое индустриальное общество", "Прогресс", М., 1969, стр.117-118.

spēka iegādē.

Šādos apstākļos ir divi faktori, kas daudz maz nodrošina milzīgo korporāciju stabilitāti kapitālistiskajā anarhijā:

1) iekšējā ekonomikā regulējamo centrs un spēks ir valsts, kas arvien biežāk aktīvi iejaucas atražošanas procesā gan kā ražotājs, gan kā patērētājs, gan kā savdabīgs visas kapitālistu šķiras interešu pārstāvis;

2) kapitāla eksports uz augsti attīstītām kapitālistiskām valstīm nodrošina vajadzīgo realizācijas struktūru, nodrošina sabiedriskās darba dalīšanas priekšrocību izmantošanu, apmierina vajadzību pēc augstas kvalifikācijas darba spēka utt. Kapitāla eksports ir līdzeklis, kā paplašināt kapitālistisko uzkrāšanu ekstensīvā ceļā.

Pēdējais ir sevišķi svarīgs moments, jo mūsdienās zinātniski tehniskās revolūcijas rezultātā ievērojami ir audzis kapitāla organiskais sastāvs, tas nozīmē, ka kapitālam ir vieglāk uz tās pašas tehniskās bāzes meklēt pielietojumu ārēnēs nekā pārplūst no vienas nozares uz otru valsts iekšienē. Daudzos gadījumos tas dod zināmas priekšrocības kapitāla eksportētājam palielinātas peļņas iegūšanā, sevišķi, ja valstij-eksportētājai ir augstāks zinātniski tehniskais līmenis vienā vai otrā nozarē nekā valstij-importētājai.

3.tabulas dati uzskatāmi apliecina, ka peļņa vienos apstākļos var būt dažāda.

3.tabula^{1/2}

Anglijā darbojošos firmu vidējā peļņas norma^{1/2}

	Angļu 1966.g.	Amerikāņu 1967.g.
1	2	3
Apstrādājošā rūpniecība tajā skaitā:	11,9	15,5
pārtikas rūpniecība	14,0	19,0

^{1/2}Management To-day, February, 1969, p. 67.
²Tirā ienākuma attiecība pret neto aktīviem.

	1	2	3
ķīmiskā rūpniecība		12,8	14,7
metālurģiskā rūpniecība		10,4	18,9
vispārējā mašīnbūve		13,1	19,6
elektrotehniskā mašīnbūve		13,8	19,3
transporta mašīnbūve		14,9	9,2
metālizstrādājumu ražošana		16,0	21,9
tekstilrūpniecība		13,7	20,0
caltniecības materiālu ražošana		15,5	23,0
papīra ražošana un poligrāfiskā rūpniecība		13,0	14,6
Pārējās nozares		13,1	16,6
Vairumtirdzniecība		14,6	12,5
Mazumtirdzniecība		17,7	22,3
Pārējie pakalpojumi		13,6	54,7

Taču, kā jau iepriekš aizrādīts, jāpasvītroc, ka peļņas norma šajos apstākļos ne vienmēr ir kapitāla eksporta stimuls. Par to liecina fakts, ka vidējā peļņas norma 1960.-1966.gadā ASV kapitālieguldījumiem savā valstī sastādīja 10,9 %, bet ārzemēs - 10,2 %¹, arī 4.tabulas dati liecina to pašu.

4.tabula²

ASV tiešo kapitālieguldījumu ārzemēs
peļņas norma (%)

Gadi	Visas valstis	Rūpnieciski attīstītās valstis	Attīstības ceļu ejošās valstis
1	2	3	4
1946.	11,1	5,7	16,2
1950.	15,3	13,5	17,5

¹ Г.Г.Чибриков. "Социально-экономические последствия вывоза капитала," Изд. МГУ, 1971, стр.19.

² Dati ņemti no tabulas "МЭ и МО" № 6 1972, стр.154.

1	2	3	4
1960.	11,3	9,3	16,1
1965.	11,1	9,0	17,1
1969.	11,3	8,8	19,0
1970.	11,4	8,6	17,3

Kapitāla eksports mūsdienā apstākļos kļuvis par nepieciešamību, jo zinātniski tehniskās revolūcijas apstākļos kapitalistiskais atjaunošanās process sastopas ar tādām grūtībām, kuras nevar atrisināt, neizejot aiz savas valsts robežām; kapitāla eksporta sekas (sabiedriskās darba dalīšanas padziļināšanās, specializācija un kooperācija, jaunu ietilpīgu tirgu veidošanās, ekonomisko interešu savīšanās utt.) kļūst par kapitāla eksporta cēloni. Ja uzmanīgi aplūko ASV kapitāla struktūru (5.tabula), var izdarīt vairākus svarīgus secinājumus:

1) ievērojami pieaug kapitāla eksporta absolūtie apjomi (1897.gadā tieši privātie kapitāla ieguldījumi ārzenēs sastādīja 635 miljonus dolāru, 1914. gadā - 2652 miljoni dolāru, 1929.gadā - 7553 miljoni dolāru¹, tālākie gadi doti 5.tabulā);

2) pieaudzis privāto kapitālieguldījumu īpatsvars kopējā kapitāla eksportā (1950.gadā - 60,3%; 1960.gadā - 74,5%; 1970.gadā - 78,5%);

3) pēdējais fakts nozīmē, ka ASV kapitāla eksportā arvien lielāku nozīmi iegūst ražīgā kapitāla eksports un privāto ražotāju intereses savijas ciešā pretrunīgā vienībā, jo šādos apstākļos kreditora un debitora attiecības pāriet jaunā kvalitātē - kreditors ieinteresēts debitora darījumos, lai nezaudētu savas pozīcijas un arī savu īpašumu;

4) kreditoru un debitoru attiecību jauno kvalitāti pastiprina arī tas, ka kopējā kapitāla eksportā palielinās ilgtermiņa kapitālieguldījumi, tas attiecas gan uz privāto kapitāla ieguldījumiem, gan uz valsts kapitālieguldījumiem.

¹ "M3 N MO" M3, 1972 r., cpl.17.

Tā tiešo privāto kapitālieguldījumu summā ilgtermiņa ieguldījumi sastādīja: 1939.gadā - 61,4 %; 1950.gadā - 62,1 %; 1960.gadā - 64,9 %; 1970.gadā - 66,5 %. Vēl lielāks ilgtermiņa kapitālieguldījumu īpatsvars ir valsts kapitāla eksportā: 1950.gadā - 86,4 %; 1960.gadā - 82,8 %; 1965.gadā - 86,3 %; 1970.gadā - 92,2 %.¹ Šādos apstākļos ASV kapitāls ārzemēs iegūst stabilas un ilgstošas pozīcijas.

5.tabula²

ASV ārzemju kapitālieguldījumu struktūra
(uz gada beigām, mljrd. dolāru)

	1939.g.	1950.g.	1960.g.	1965.g.	1970.g.
Kopā	11,4	31,5	66,2	103,2	149,7
Privātie	11,4	19,0	49,3	79,8	117,5
tai skaitā					
ilgtermiņa	10,8	17,5	44,5	71,4	104,7
tiešie	7,0	11,8	31,9	49,5	78,1
portfeļinvestīcijas	3,8	5,7	12,6	21,9	26,6
īstermiņa	0,6	1,5	4,8	8,4	12,8
Valsts aizņēmumi un kredīti	-	12,5	16,9	23,4	32,2
tai skaitā					
ilgtermiņa	-	10,8	14,0	20,2	29,7
īstermiņa	-	1,7	2,9	3,2	2,5

5). Ja gadsimta sākumā kapitāls meklēja izejvielu avotus un plūda galvenokārt uz masattīstīto valstu iegūstošo rūpniecību, tad mūsdienās pirmajā vietā ievirsās apstrādājamo rūpniecība. Piemēram, no ASV kopējās kapitāla eksporta summas iegūstošā rūpniecība 1945.gadā saņēma 12,7 %, 1960.gadā - 9,4 %, 1970.gadā - 7,9 %; bet apstrādājamo rūp-

¹ Visi minētie skaitļi aprēķināti pēc 5.tabulas datiem.

² "MB" № 10, 1972 g., c.p.152.

niecība attiecīgi - 31,9, 34,7 un 41,3 %. Vēl krasāk šī tendence vērojama ASV kapitāla eksportā uz Rietumeiropu: no kopējās kapitālieguldījumu summas, kura plūst uz Rietumeiropu iegūstojājā rūpniecībā tika ieguldīts 1945.gadā 3,8 % kapitālu, 1960.gadā - 7,3 %, 1965.gadā - 0,4 %, 1970.gadā - 0,3 %; bet apstrādājošā rūpniecībā attiecīgi 49,3 %, 56,8 %, 54,4 %, 56,0 %.¹

Lai saprastu ASV kapitāla eksportētāju neparasto agresivitāti un neatlaidību, pareizi jānovērtē tie ekonomiskie apstākļi, kādos kapitāla darbojas ASV iekšienē. Jāsapņā, ka gan padomju, gan ārzemju literatūrā ir sīki attēloti tie faktori, kuri ASV kapitālu padara "pārbriedušu"², mēs īsumā atzīmēsim tos faktorus, kuri sevišķi dzen kapitālu pāri ASV robežām.

1. Ražošanas industrializācijas periodā ASV notika masveida roku darba aizstāšana ar mašīnām, strauji auga pieprasījums pēc pamata kapitāla lietiskajiem elementiem, palielinājās nacionālā bruto kopprodukta kapitālietilpība. Šodien vērojama pamata kapitāla pārpilnība, tā efektīva izmantošana un uzkrāšanas efektivitātes pieaugums strauji samazina pieprasījumu pēc pamatkapitāla elementiem. Intensīvās kapitāla uzkrāšanas apstākļos, kapitāla eksports atvieglo konkurences cīņu, atļauj ražošanu koncentrēt relatīvi neierobežoti.

2. Līdz ar ražīgās uzkrāšanas lomas samazināšanos galīgajā patēriņā pieaug nerāžīgā patēriņa loma, par to liecina valsts izdevumu palielināšanās (kara pasākumi, deficīta

¹ Dati aprēķināti pēc tabulas 153.lpp. žurnālā "МЭ и МО" №6, 1972 г.

² Л.С.Минке "Новое в современном перенакоплении капитала США?" Изд. МГУ, 1970.

В.Воложин, В.Кудров."Три центра в мировом капитализме", "МЭ и МО" №3, 1972 г.

М.Барябанов."Долгосрочные тенденции в экономике США," "МЭ и МО" №4, 1972 г.

Л.П.Ногевкина."Развитие капиталистической страны: проблемы интенсификация промышленности," Изд. "Мысль", М., 1971.

vokļu celtniecības palielināšana utt.). No gadsimta sākuma līdz mūsu dienām valsts izdevumi tekošās cenās ir palielinājušies 146 reizes (1902.gadā - 1,6 mljrd. dolāru, 1971.gadā - 234,1 mljrd. dolāru). Kapitāla eksports šādos apstākļos ļauj ekstensīvi paplašināt jau esošo patēriņa struktūru.

3. Palielinās patēriņa loma atražošanas procesā, pieprasījums pēc patēriņa priekšmetiem iegūst arvien lielāku nozīmi, ekonomika kļūst arvien vairāk atkarīga no iedzīvotāju skaita pieauguma un maksātspējīgā pieprasījuma. Tas skar ne tikai ASV ekonomiku. Tāpēc Rietumu ekonomisti, novērtējot spēku samēru starp ASV un Rietumeiropu pēc "Eiropas desmitnieka" izveidošanas, vienā no pirmajām vietām min iekšējā tirgus paplašināšanos sakarā ar to, ka desmit Rietumeiropas valstu iedzīvotāju skaits līdzināsies un mazliet pat pārsniegs ASV iedzīvotāju skaitu.

4. Ražošanas apjoma palielināšanā sevišķu vietu ieņem attīstības intensīvie faktori - zinātne, darba spēka izglītības un kvalifikācijas līmenis utt. Tas ir zinātniski tehniskās revolūcijas rezultāts, kurā no vienas puses nozīmē jaunu pieeju zinātnei, zinātne no zināšanu uzkrāšanas uzdevumiem pāriet uz zināšanu praktisku pielietojumu ražošanā, bet no otras puses - ražošana ir tik tālu attīstījusies, ka tās spēkos ir realizēt jebkuru zinātnes atklājumu, ražošana un zinātne attīstās kompleksi. Kapitāla eksporta uzdevums šādos apstākļos ir izmantot zinātniski tehniskās revolūcijas nevienmērīgās attīstības rezultātus, kapitāla cenšas realizēt savas priekšrocības citās zemēs.

Kapitāla eksports, būdams kapitalistiskās uzkrāšanas un atražošanas produkts, kā tika parādīts, no vienas puses atvieglo, atbrīvo iekšējās grūtības, bet no otras puses, kapitāla eksports pastiprina kapitalistisko valstu nevienmērīgo attīstību un saasina gan iekšējās, gan ārējās grūtības.

1. Kapitāla eksports ir līdzeklis pret kapitālu "pārpilnību" senos iekšienē, bet tānī pašā laikā rada jaunus "liekus" kapitālus, jo saistās ar peļņas pārveidumiem uz valsti-eksportētāju.

2. Kapitāla eksports vienmēr ir saistīts ar preču eks-

portu. Tas sevišķi saistīts ar ražīgā kapitāla eksportu, jo no valsts - kapitāla eksportētājas tiek iepirkti ražošanas līdzekļi, gatavā produkcija realizācijai valstī - importētājā. Ja kapitālu eksportē aizdevu kapitāla formā, tas gandrīz vienmēr ir saistīts ar prešu iepirkumiem no kreditora. Tātad pat laikā kapitāla eksports veicina prešu importu. Tam par lemeslu var būt prešu konkurences spēja, izejvielu ieguve vai arī spekulācija ar izejvielām. Šāds kapitāla eksports rada izmaiņas prešu eksporta struktūrā un saasina pretrunas buržuāzijas āķīrā.

3. Kapitāla eksports saasina pretrunas pasaules kapitālistiskajā saimniecības sistēmā, radoties ražošanas līmeņa izlīdzināšanās tendenci. ASV monopolu darbība saistīta ar zinātniski tehniskās revolūcijas sasniegumu izplatīšanos valstīs, kuras importē kapitālu. Ārzemju kapitāla darbība izsauc pretdarbību konkurences spēju palielināšanai - zinātnes un tehnikas sasniegumu ieviešanu, patentu uzpirkšanu un izmantošanu, ražošanas koncentrāciju un centralizāciju. Kā liecina 6.tabulas dati, galvenās kapitālistiskās valstīs tuvinās ASV līmenim gan darba ražīguma ziņā, gan produkcijas ražošanā uz vienu iedzīvotāju.

6.tabula¹

Galveno kapitālistisko valstu un ASV (ASV=100)
attiecības vairākos ekonomiskajos rādītājos

	1913.	1920.	1929.	1937.- 1938.	1950.	1970.
	g.	g.	g.	g.	g.	g.
1	2	3	4	5	6	7

1. Iekšējais bruto produkts uz vienu iedzīvotāju:

Japāna	16	18	19	31	16	53
Eiropas Ekonomiskā Apvienība	58	45	52	55	38	62
VFR	67	40	50	69	38	69

¹ Dati ņemti no "MЭ и MO" №3 1972 r., cрp.102, 103.

	1	2	3	4	5	6	7
Francija		72	60	76	64	51	76
Itālija		35	35	33	37	25	43
Anglija		89	80	68	82	59	59
2. Rūpniecības produkcija uz vienu iedzīvotāju:							
Japāna		9	9	10	20	6	48
EEA		65	38	51	57	31	58
VFR		90	43	60	80	37	78
Francija		77	48	69	66	42	67
Itālija		22	16	20	21	13	32
Anglija		99	81	70	100	63	60
3. Gada izstrāde rūpniecībā							
Japāna		12	15	13	16	8	35
VFR		49	26	37	41	25	42
Francija		42	31	36	34	30	51
Itālija		22	20	18	19	15	27
Anglija		50	49	38	53	40	35

Vienlaicīgi jāatzīmē, ka ASV ekonomiskie rādītāji ir levērojami pārāki absolūto lielumu ziņā. Starpība rūpniecības produkcijas apjomā uz vienu iedzīvotāju starp ASV un Rietumeiropas un Japānas līmeni, salīdzinot ar 1913.gadu, ir izaugusi 3,3 reizes, bet salīdzinot ar 1937.-1938.gadu - 1,9 reizes. Arī pēc 1950.gada šī starpība ir palielinājusies visās valstīs, izņemot Japānu, VFR un Franciju.

Kapitāla internacionalizācijas un ražošanas līmeņu tuvināšanās rezultātā ASV pamazām zaudē savu hegemoniju pasaules kapitālistiskajā sistēmā. Par to lieliski liecina 7.tabulas dati, kuri rāda ASV daļas samazināšanos gan kapitālistiskās pasaules rūpniecības kopprodukcijā, gan tās daļas samazināšanos kapitālistiskās pasaules eksportā.

ASV ekonomika kļūst arvien jutīgāka pret citu attīstīto valstu kapitāla darbību, sevišķi pret preču eksportu, pama-

sām zaudē savas priekšrocības, kuras tai bija un arī pagaidām saglabājas, bet mazinās rūpniecības preču eksportā. ASV iekšējās ekonomikas attīstība, inflācija un cenu augstais līmenis mazina kapitāla eksporta stimulus un nodrošina augstu peļņu arī valsts iekšienē, vienlaicīgi ceļot importējamo preču konkurences spēju. Tā 1951.-1955.gados to preču īpatsvars ASV importā, kuru izgatavošana prasa sarežģītu tehnoloģisko procesu, bija 32,1 %, 1965.gadā - 34,5 %, bet 1970.gadā - 50,2 %.¹

7.tabula²

Attīstīto kapitālistisko valstu galvenie ekonomiskie rādītāji

	Gadi	ASV	An- glija	Fran- cija	VFR	Itā- lija	Japā- na
Īpatsvars kapita- listiskās pasaules rūpniecības produk- cijā, %	1948.	55,2	12,0	4,2	4,0	2,6	1,1
	1958.	46,1	9,9	5,0	8,9	3,6	3,1
	1968.	44,6	7,4	4,4	9,1	3,8	7,8
	1970.	40,9	7,1	4,7	9,7	3,7	9,4
Īpatsvars kapita- listiskās pasaules eksportā, %	1948.	23,8	12,1	3,8	1,1	2,0	0,4
	1958.	18,5	9,3	5,6	9,7	2,7	3,0
	1968.	16,6	7,7	6,1	12,0	4,9	6,3
	1970.	15,5	7,1	6,5	12,5	4,8	7,0
Nacionālais ie- nākums uz vienu iedzīvotāju, do- lāros	1949.	1353	733	482	320	235	100
	1958.	2324	1084	1089	920	493	285
	1966.	2894	1453	1447	1506	884	693
Rūpnieciskās ra- žošanas pieaugu- ma gada vidējie tempļi	1953.-						
	1960.	2,6	3,3	6,5	8,8	9,0	13,6
	1961.-						
	1969.	5,3	2,95	5,9	5,75	7,05	13,7

¹ Aprēķini pēc "МЭ и МО" №5 1972 г. стр.47.

² "Политическая экономика современного монополистического капитализма", том 2, Изд. "Мысль", М., 1970, стр.61; "Экономическое положение капиталистических и развивающихся стран". Приложение к журналу "МЭ и МО" за соответствующие годы.

Kapitāla eksporta pretrunīgās sekas rada intensīvu kapitāla kustību pasaules kapitalistiskajā sistēmā, un, kā tika jau norādīts, jebkura valsts - kapitāla eksportētāja vienlaicīgi ir arī valsts - kapitāla importētāja. 8.tabulas dati rāda, ka "tukšums", kas radies ekonomikas struktūrā kapitāla eksporta rezultātā, ir jāaizpilda arī tādā augsti attīstītā kapitalistiskā valstī kā ASV.

8.tabula¹

Ārzemju tiešie kapitālieguldījumi ASV un amerikāņu tiešie ieguldījumi ārzemēs pa nozarēm (1966.g.)

	Ārzemju tiešie ieguldījumi ASV		Amerikāņu tiešie ieguldījumi ārzemēs	
	milj. dolāru	%	milj. dolāru	%
Iegūstošā rūpniecība	-	-	4135	7,6
Naftas rūpniecība	1740	19,2	16 264	29,8
Apstrādājošā rūpniecība	3789	41,8	22 050	40,4
Sabiedriskās iestādes	-	-	2 286	4,2
Tirdzniecība	739	8,2	4 706	8,6
Apdrošināšana	2072	22,9	-	-
Pārējās nozares	714	7,9	5 121	9,4
Kopā	9054	100	54 562	100

Jāatzīmē, ka kapitāla kustība nesakrīt pa darbības sfērām. Tomēr kapitāla starptautiskā kustība gan amerikāņu, gan pārējo valstu biznesmeņiem ir ārējo tirgu iekarošanas līdzeklis.

Vienlaicīgi kapitāla eksports uz ASV kalpo arī kā iekšējā tirgus aizstāvēšanas līdzeklis pārējām kapitalistiskām valstīm, jo cīņa ar konkurentu sākas nevis savā zemē, bet

¹ "Survey of Current Business", 1967, No 9, p.51.

valstī, no kurienes nāk kapitāls.

Savstarpējā kapitālu apmaiņa liecina par tālāku ražošanas un kapitāla internacionalizāciju pasaules kapitālistiskās sistēmas mērogā. Šī procesa materiālais pamats ir starptautisko monopolu darbība, starptautiskā īpašuma izveidošanās. Tie būtiski ietekmē nacionālo valstu eksportu un importu. Tā 1968.gadā firmu iekšējās piegādes sastādīja ap 25 % no ASV eksporta un arī 25 % no ASV importa. Un ne tikai kvantitatīvi transnacionālo monopolu darbība var ietekmēt nacionālo valstu intereses, ļoti bieži kompānijas - mātes vai arī kompānijas meitas vai filiāles intereses nesakrīt ar valsts nacionālajām interesēm. Bieži starptautisko monopolu darbība ir pretrunā ar valsts - importētājas un ar valsts - eksportētājas interesēm. Tā ASV firma "General Motors" aizliedza savai Austrālijas filiālei pārdot tur ražotās automašīnas Japānas tirgū, atdodot vietu Kalifornijas filiālei. Rezultātā Austrālija pazaudēja vienīgo automašīnas modeli, kurš varēja sekmīgi konkurēt Japānas tirgū, un zaudēja svarīgu valsts maksājuma bilances ienākuma avotu. Acīmredzot varam teikt, ka "kapitālu internacionālā vienība", par kuru rakstīja V.I. Lejins, veidojas nežēlīgā imperiālistiskā cīņā un partneri šajā cīņā nebut nav vienlīdz apšācīgi.

Kaut gan ASV monopoli ieņem sevišķu vietu kapitālistiskajā ekonomikā, dati parāda, ka vienlaicīgi ar milzīgu amerikāņu kapitāla absolūtā apjoma palielināšanās vērojama tā īpatnējā svara stabilizēšanās. Tas liecina, ka pēdējā laikā ASV monopoli atrod sev līdzvērtīgus partnerus, sevišķi tas jāsaista par EEA ("Eiropas ekonomiskā apvienība" jeb "kopējais tirgus"). EEA ir ciets rieksts ASV monopoliem, kaut gan runāt par ekonomisko vienlīdztiesību ir vēl daudz par agru. 9.tabulas dati liecina, ka kapitālu kustība EEA ir intensīvāka nekā kapitāla plūsma no ASV.

Pie tam pārējo attīstīto kapitālistisko valstu kapitāla eksports intensificējas arī ASV ekonomikā. Bez jau minētajiem cēloņiem, kuri ASV padara par valsti - kapitāla importētāju, jāmin sekojoši: relatīvi labvēlīga konjunktūra

Ilgtermiņa privāto kapitālu dinamika EEA valstīs
1961.-1966.gados (milj. dolāru).

	Vidēji 1961.-1963. gados			1964.g.			1965.g.			1966.g.		
	tajā skaitā			tajā skaitā			tajā skaitā			tajā skaitā		
	Kopā	no EEA val- stīm	no ASV	Kopā	no EEA val- stīm	no ASV	Kopā	no EEA val- stīm	no ASV	Kopā	no EEA val- stīm	no ASV
Ārseņu kapi- tāls EEA val- stīs,												
tajā skaitā												
VFR	719	202	177	565	123	234	1006	289	312	871	239	300
Francijā	450	112	117	603	139	141	536	161	124	370	114	133
Itālijā	155	45	30	1073	282	374	413	97	108	197	327	14
Holandā	283	55	109	296	80	8	384	135	54	354	138	-53
Beļģijā,												
Luksemburgā	218	48	64	196	18	98

¹ Б.А.Жебрак, И.Я.Носкова, "Иностранный капитал в промышленно развитых капиталистических странах", изд.М.О., М., 1971, стр.81.

Arzēņu kapitalieguldījumi ASV (milj.dolāru)

	1950.g.	1955.g.	1960.g.	1965.g.	1969.g.	1970.g.
Kopā	17 632	27 839	41 202	58 739	90 790	96 022
tajā skaitā						
ilgtermiņa ie-						
guldījumi	7 997	13 408	18 418	26 374	40 986	44 046
tiešie	3 391	5 076	6 910	8 797	11 818	12 694
portfeļin-						
vestīcijas	4 606	8 332	11 508	17 577	29 168	31 352

¹ "MŽ un MO" №12, 1971 r., csp.109.

ASV ekonomikā, finansiālo līdzekļu trūkums ASV ekonomikā, kurā saistīts ar milzīgajām kapitāla summām, kas nepieciešamas ražošanas paplašināšanai, ar ASV valsts maksājumu bilances hronisko deficītu, ar kapitāla eksportu no ASV.

Jau no 1837.gada Amerikas Savienotajās Valstīs pēc vienas vai otras kongresa palātas prasības tiek veikti ārzemju kapitāla darbības apsekojumi un publicēti apsekojumu rezultāti. Kā liecina vēsture, ASV buržuāzija izrādījās ekonomiski pietiekami spēcīga, lai varētu ārzemju kapitāla ieguldījumus izmantot savas pašas varas palielināšanai, savas valsts ražošanas spēku attīstīšanai un pat izmantoja ārzemju kapitālu kā tramplīnu sava kapitāla ekspansijai pasaules kapitālistiskajā sistēmā.

Mūsdienās dažādi ASV valdības departamenti sastāda un izdoņ visdažādākos apskatus, reklāmas krājumus un organizē ārzemēs centrus, kuru pienākumos ietilpst ārzemju kapitāla ieguldījumu piesaistīšana. Ja 1950.gadā amerikāņu kapitālieguldījumi ārzemēs 3 reizes pārsniedza ārzemju ieguldījumus ASV, tad 1970.gadā - tikai nedaudz vairāk kā 1,5 reizes. Kopējā ārzemju kapitāla summa ASV ekonomikā 1970.gadā tuvojās 100 mljrd. dolāru.

Kā liecina 10.tabulas dati, tiešo kapitālieguldījumu īpatsvars ASV kapitāla importā ir ievērojami mazāks nekā ASV kapitāla eksportā. 1969.gadā tiešie ārzemju kapitālieguldījumi ASV ekonomikā sastādīja 13 % no kopējā kapitāla importa, to ikgadējais pieaugums tempi sastāda aptuveni 8 %. Vairāk nekā 70 % tiešo kapitālieguldījumu pieder dažādām Rietum Eiropas valstīm.

11.tabula¹

Tiešie ārzemju kapitāla ieguldījumi ASV
1950.-1968.gados (mlj.dolāru, uz gada beigām)

	1950.g.	1960.g.	1965.g.	1968.g.
	1	2	3	4
Tiešie ārzemju kapitāla ieguldījumi ASV kopā	3391	6910	8797	10 815

	1	2	3	4	5
tajā skaitā:					
Rietumeiropas valstu	2227	4707	6076	7750	
tajā skaitā:					
Anglijas	1168	2248	2852	3409	
Šveices	348	773	940	1238	
Zviedrijas	...	166	215	205	
EEA valstu	...	1446	1975	2790	
tajā skaitā:					
VFR	...	103	209	387	
Francijas	...	168	200	288	
Itālijas	...	71	87	92	
Holandes	334	947	1304	1750	
Beļģijas, Luksemburgas	...	157	175	273	
pārējo Eiropas valstu	377	74	94	108	
Kanādas	1029	1934	2388	2659	
pārējo valstu	134	269	332	406	

Pirmo vietu 1968.gadā kapitāla eksportā uz ASV iepēma Eiropas Brīvās Tirdzniecības Asociācijas valstis, kuru tiešie ieguldījumi sastādīja 4,8 mljrd. dolāru, no tiem 70 % piederēja Anglijai. EEA valstu investīcijas ASV (2,8 mljrd. dolāru) ieguldītas naftas, ķīmiskajā, alumīnija, elektro- un mašīnbūvju rūpniecībā. Anglijas kapitāls ieguldīts galvenokārt finansu un apdrošināšanas kompānijās (40 % visu ieguldījumu), tekstil- un papīra rūpniecībā, daļēji arī ķīmiskajā rūpniecībā. Rietumvācijas monopoli pārstāvēti galvenokārt ķīmiskajā rūpniecībā. Savus ražošanas uzņēmumus ASV organizē arī tieši Rietumeiropas monopoli, kuri var konkurēt ar ASV monopoliem, piemēram, "Shell", "Unilever", "Philips", daudzas franču firmas.

Ja salīdzina ārvalstu kapitālieguldījumus ASV ar ASV kapitāla ieguldījumiem ārvalstīs, var izdalīt vairākas būtiskas atšķirības, kuras apstiprina agrāk izteikto domu, ka imperialistiskajā kapitālu cīņā ASV un pārējo attīstīto kapitā-

listisko valstu monopoli nav vienlīdz spēcīgi.

1. Amerikāņu ārzenju kapitālieguldījumi pēc absolūtā apjoma ievērojami pārsniedz ārzenju ieguldījumus ASV. Tā 1967.gadā angļu kapitālieguldījumi ASV sastādīja 624,6 milj. mārciņu sterliņu, bet ASV kapitāli Anglijā - 1604,8 milj. m. sterliņu (vairāk nekā 2,5 reizes pārsniedzot angļu ieguldījumus ASV). Par VFR un ASV kapitālu attiecībām ir sekojoši dati:

Gadi	VFR kapitāls	ASV kapitāls
	ASV	VFR
	(miljonos rietumvācu marku)	
1966.	578,4	6.134,0
1967.	935,5	7.239,0
1968.	1081,6	7.862,0

2. ASV investīcijas Rietumeiropas valstīs vairāk nekā par 2/3 ieguldītas tieši ražošanas uzņēmumos, kas nodrošina ASV kapitālam kontroli pār tiem. Toties Eiropas valstu kapitāls ASV ieguldīts galvenokārt akcijās, obligācijās un citos vērtspapīros, tas nozīmē, ka kontroli šie ieguldījumi nenodrošina. Pie tāda paša rezultāta noved arī tas fakts, ka ASV kapitāla ieguldījumi galvenokārt ir ilgtermiņa ieguldījumi. Tā privātais amerikāņu kapitāls 89 % ir ilgtermiņa ieguldījumi, bet attiecīgais rādītājs Eiropas valstu kapitālam ir 45 %.¹

3. 3.tabulā tālā parādīta dažādā angļu un amerikāņu kapitāla ienesība Anglijā. Jāsaka, ka amerikāņu ārzenju kapitālieguldījumu ienesība ievērojami atšķiras no pārējo kapitālistisko valstu ieguldījumu ienesības ASV. Tā 1965.gadā vidējā amerikāņu kapitālu ienesība ārzenīs bija 9,7 %, bet ārzenju ieguldījumi ASV deva peļņu 3,4 %.¹

Monopolu peļņas kāre stimulē kapitālieguldījumus ārzenīs un rada arvien tālāku kapitālistiskās ražošanas internacionālās iedziņi, visu imperiālistisko valstu kapitālu "savišanos".

Jau V.I.Ļeņins rakstīja, ka šī kapitālu "savišanās" ir kva-

¹ "Economic Almanac 1967-1968", 548, 484-548.

litatīvi jauna parādība kapitalistiskajās ražošanas attiecībās. "Nejausi savijas" akciju īpašumi, privātpašnieku attiecības. Bet tas, no kā izriet šī savīšanās, - tas, kas sastāda tās pamatu, ir ražošanas mainīgās sabiedriskās attiecības."¹

Kā jau iepriekš tika norādīts, starptautiskajiem monopoliem jebkuras valsts robežas un nacionālās īpatnības ir traucēklis to tālākās darbības izvēšanā. Kapitāla kustība starp augsti attīstītām kapitalistiskām valstīm ir radījusi savdabīgu nacionālo robežu pārvarēšanas piemēru - kapitalistisko integrāciju. Kaut gan integrācijas objektīvais pamats ir ražošanas spēku internacionālizācija, integrācija kropļo šo internacionālizāciju, piedodot tai ierobežotu, reģionālu raksturu.

Konkrētos vēsturiskos apstākļos integrācijas process vispārīgāk attīstījās Rietumeiropā un realizējās Eiropas ekonomiskās apvienības radīšanā. Šajā reģionā integrācija ir sevišķs protekcionisma veids, kad valsts monopolistiskais kapitalisms iziet ārpus vienas valsts robežām un kalpo kā līdzeklis cīņā ar stiprākiem partneriem.

¹ V. I. Lenins. Raksti, 22. sēj., 279. lpp.

2.

A.KLAUSS,

P.Stučkas LVU
Politekonomijas Katedras
vecākais pasniedzējs.

IZMAIŅAS KAPITĀLA ATRAŽOŠANAS PROCESĀ UN BURŽUĀZISKĀS VALSTS EKONOMISKĀ POLITIKA

Mūsdienās kapitālistiskajās zemēs pieaug valsts daļība ekonomiskajos procesos: tā ar budžeta palīdzību pārdala arvien lielāku nacionālā ienākuma daļu, valdības finansē rūpniecības un lauksaimniecības attīstības pasākumus, zinātniskās pētniecības darbus, sastāda ekonomiskās attīstības programmas. Buržuāziskās valsts iejaukšanās saimnieciskajos procesos saistās ar dažādiem ekonomiskiem, administratīviem un juridiskiem pasākumiem, kurus kopumā aptver jēdziens "ekonomiskā politika".

Ekonomiskā politika ir ekonomikas atspoguļojums, tās koncentrēta izteiksme. Tomēr politika nebūt nav ekonomikas spoguļattēls. Saimniecisko procesu atspoguļojums politikā notiek caur šķiru ekonomisko interešu un uzskatu prizmu. Tomēr tas, ka ekonomika ir noteicošā attiecībā pret politiku, nenozīmē, ka ekonomiskai politikai nebūtu zināma neatkarība, patstāvība. Tā visai aktīvi ietekmē ekonomiskās dzīves norises.

Šī raksta galvenais uzdevums ir noskaidrot svarīgākās pārmaiņas buržuāziskās valsts ekonomiskās politikas saturā, ko ir noteikušas kapitālistiskās atražošanas īpatnības mūsdienu apstākļos.

Industriāli attīstītajās kapitālistiskajās valstīs straujā zinātnes un tehnikas attīstība pēdējos gadu desmitos visai jūtami ir ietekmējusi tautsaimniecības struktūru, ekonomiskās attīstības tempus, sabiedriskās atražošanas mehānismu.

Kā liecina 1.tabulas dati, 60.gados ražošanas ap-

joma vidējie pieauguma tempi galvenajās kapitālistiskajās valstīs, izņemot VFR un Itāliju, bija augstāki kā 50.gados.

1.tabula

Kapitālistisko valstu iekšējā bruto produkta^x vidējie pieauguma tempi
1951.-1970.g.¹

	1951.- 1970.g.	tai skaitā	
		1951.- 1960.g.	1961.- 1970.g.
A S V	3,6	3,2	4,1
Japāna	9,5	7,6	11,5
V F R	6,1	7,5	4,8
Francija	5,1	4,3	5,8
Anglija	2,6	2,5	2,7
Itālija	5,6	5,7	5,5

Pēdējos gadu desmitos izmaiņas ir notikušas ne tikai ekonomiskās attīstības tempos, bet arī tautsaimniecības struktūrā.

Struktūru var analizēt nozaru un atražošanas griezumos.

Tautsaimniecības struktūras analīze nozaru aspektā ietver sevī atsevišķu nozaru savstarpējo attiecību noskaidrošanu produkcijas ražošanā un patēriņā, kuras atspoguļo sabiedriskā darba sadali. Ja vēlamies izpētīt struktūru atražošanas griezumā, tad jāizziņa sabiedriskās ražošanas mehānisma noteicošie faktori un elementi. Mēs šai rakstā struktūru raksturosim abos aspektos.

^x Iekšējais bruto produkts - tā ir dotās zemes gada laikā saražotā un realizētā gala produkcija. Izejvielu, pusfabrikātu vērtība, kas izlietota gala produkcijas ražošanā, iekšējā bruto produktā netiek ieslēgta.

¹ Мировая экономика и международные отношения / МЭиМО /, № 3, 1972, стр. 152

Tautsaimniecības nozaru proporcijas ietekmē daudzi un dažādi faktori: tehnikas un tehnoloģijas pilnveidošanās, pārmaiņas privātā un valsts patēriņā, jaunu materiālu un izejvielu pielietojums, starptautiskā darba dalīšana, ekonomikas militarizācija utt. Paži no šiem faktoriem izmaina struktūru modernā, progresīvā virzienā, citi tajā izraisa nenormālas un kroplīgas izmaiņas.

Vissvarīgākais nozaru struktūras pārmaiņās ir tas, ka pieaug rūpniecības īpatsvars iekšējā bruto produktā, tai pašā laikā samazinoties lauksaimniecības īpatsvaram. (skat.2.tab.)

2.tabula

VFR iekšējā bruto produkta sadalījums
pa nozarēm
(%, 1962.g.cenās)

	1950.g.	1960.g.	1970.g.
Lauksaimniecība ^{a)}	9,2	6,0	4,1
Rūpniecība ^{b)}	37,6	46,4	50,0
Celtniecība	7,1	6,8	7,6
Transports un sakari	6,9	6,5	5,6
Tirdzniecība	12,7	13,2	13,2
Pakalpojumi ^{c)}	26,5	21,1	19,5
	100,0	100,0	100,0

Līdzīgas tendences vērojamas arī citu kapitāliski vālstu bruto produkta struktūrā. Atšķirīgs ir tikai tas, ka dažās no tām pieaug pakalpojumu sfēras

- a) Ieskaitot zvejniecību un mežsaimniecību.
 b) Iegūstošā un apstrādājošā rūpniecība, elektroenerģētika, gāzes un ūdens apgāde.
 c) Bankas un citas finanšu iestādes, valsts aparāts, infrastruktūra (bez transporta un sakariem).
- 1 "Statistisches Jahrbuch für die Bundesrepublik Deutschland" (Hrsg.von Statistisches Bundesamt, Wiesbaden). Stuttgart-Mainz, 1965, 1971.

Īpatsvars.

Nopietnas izmaiņas notikušas arī darbaspēka sadalījumā pa tautas saimniecības nozarēm. Samazinās nodarbināto skaits lauksaimniecībā: VFR laikā no 1955. līdz 1970.g. no lauksaimniecības ir aizgājuši apm. 1,7 miljoni nodarbināto. Bijušie laukstrādnieki un sīkzemnieki kļūst par algotu darbaspēku dažādās rūpniecības nozarēs, transportā un pakalpojumu sfērā.

3. tabula
Darbaspēka sadalījums pa tautsaimniecības nozarēm VFR¹ (%)

	1950.g.	1960.g.	1970.g.
Lauksaimniecība, zvejniecība un mežsaimniecība	24,8	14,4	9,1
Iegūstošā, apstrādājošā rūpniecība, enerģētika, celtniecība	42,6	48,2	49,1
Transports un sakari	5,3	5,2	5,6
Pakalpojumu sfēra	27,3	32,2	36,2
	100,0	100,0	100,0

Darbaspēka migrācija notiek arī starp rūpniecības nozarēm: samazinās nodarbināto skaits iegūstošā rūpniecībā, palielinās strādnieku un kalpotāju skaits jaunajās, strauji augošajās apstrādājošās rūpniecības nozarēs. Citiem vārdiem, mūsdienās palielinās darbaspēka kvalifikācijas un profesionālā mobilitāte.

Vērā ņemamas izmaiņas ir notikušas kapitālistisko valstu rūpniecības struktūrā. Tā, piemēram, VFR pieaug apstrādājošās rūpniecības nozaru īpatsvars: 1951.g. tā deva 80,8% no visas rūpniecības kopprodukcijas, bet 1970.g. - 87,1%. Tai pašā laikā samazinās iegūstošās rūpniecības īpatsvars: no 11,4% 1951.g. līdz 3,8% 1970.g. (skat. 4. tabulu).

¹ Statistisches Jahrbuch für die BRD, 1969, s. 122; 1971, s. 125.

4. tabula

VFR rūpniecības struktūra¹
(%)

	1951.g.	1970.g.
Iegūstošā rūpniecība	11,4	3,8
Energētika	4,1	5,2
Apstrādājošā rūpniecība	80,8	87,1
tai skaitā		
melnā metalurgija	5,3	4,1
ķīmiskā rūpniecība	6,7	11,8
naftas pārstrāde	0,9	3,1
elektrotehniskā rūpniecība	4,6	9,3
automobiļu rūpniecība	3,3	6,7
tekstilrūpniecība	5,7	3,8
apavrūpniecība	0,9	0,4
kokapstrādājošā rūpniecība	2,1	2,0
pārtikas rūpniecība	11,7	8,8
Celtniecība	3,7	3,9
Visa rūpniecība:	100,0	100,0

K. Markss savā laikā norādīja, ka "rūpniecība nekad neaplūko un neizskaidro pastāvošo zināma ražošanas procesa formu kā galīgo formu. Tāpēc tās tehniskā bāze ir revolucionāra, kamēr visiem iepriekšējiem ražošanas veidiem bāze bija pēc būtības konservatīva. Ar mašīnu, ķīmisko procesu un citu metožu palīdzību tā pastāvīgi izdara apvērsumus ražošanas tehniskajā bāzē..."²

Mūsdienās jaunu tehnoloģisko procesu ieviešana ne tikai paplašina izejvielu klāstu, bet nodrošina arī efektīvākas materiālu pārstrādes metodes, labāku darba priekšmetu izlietojumu. Visi šie faktori tad arī no-

¹ autora izskaitļojums pēc "Statistisches Jahrbuch für die BRD", 1970., S. 196-200; 1971. S. 210-214.

² K. Markss. Kapitāls, I sēj., LVI, 1951., 461. lpp.

teica iegūstošās rūpniecības lēnāku attīstību salīdzinājumā ar apstrādājošo.

Ja pāanalizējam Rietumvācijas apstrādājošās rūpniecības struktūru, tad varam secināt, ka strauji pieaug ķīmiskās, naftas pārstrādes, elektrotehniskās un automobiļu rūpniecības īpatsvari, bet samazinās tekstilrūpniecības un pārtikas rūpniecības īpatsvars. Tāpat kā citās kapitālistiskajās valstīs, VFR pēdējos gadu desmitos ir izveidojušās jaunas rūpniecības nozares, kuras arvien spēcīgāk ietekmē visas tautsaimniecības attīstību. No jaunākajām nozarēm minēsim atomrūpniecību, kosmiskās tehnikas un aparātu būvi. Pirmos soļus šper tādi perspektīvi virzieni kā sevišķi tīro ķīmisko produktu ražošana un lāzeru rūpniecība.

Jāatzīmē vēl viena svarīga iezīme industrializācijas procesā: mūsdienās rūpniecība arvien plašāk pārņem tirzniecības, lauksaimniecības un apkalpojošās sfēras tradicionālās funkcijas.

Ņemot vērā ne tikai lauksaimniecības, bet arī iegūstošās rūpniecības īpatsvaru samazināšanos bruto produktā, mēs varam formulēt rūpnieciski attīstīto kapitālistisko valstu tautsaimniecības nozaru struktūras izmaiņu tendenci: notiek pakāpeniska resursu pārdale no nozarēm ar lielāku darbietilpību un kapitālietilpību uz nozarēm, kurām ir raksturīgs augstāks darba ražīgums, mazāka kapitālietilpība, plašāks un ātrāks zinātnes sasniegumu pielietojums.

Par izmaiņām atražošanas struktūrā liecina attiecība starp patēriņu un uzkrāšanu, t.i., uzkrāšanas norma. To aprēķina, attiecinot bruto kapitālieguldījumus pret nosacīti tīro produkciju (nacionālais ienākums plus amortizācijas atskaitījums). Kā liecina 5.tabulas dati, VFR līdz 60.gadu vidum uzkrāšanas norma pieauga, bet 1966.-1970.g.mazliet samazinājās.

Sabiedriskās ražošanas attīstības tempus ietekmē ne tikai uzkrāšanas normas absolūtais lielums, bet arī

uzkrāšanas efektivitāte. Jo augstāka ir uzkrāšanas efektivitāte, jo ar mazāku uzkrāšanas normu var nodrošināt līdzīgu attīstības tempus. Aptuvenu ieskatu par uzkrāšanas efektivitāti sniedz attiecība starp uzkrāšanas normu un nacionālā bruto produkta pieauguma tempiem. Jo mazāka ir uzkrāšana uz katru pieauguma tempa procentu, jo augstāka ir tās efektivitāte.

Rietunvācijā dažādu iemeslu dēļ uzkrāšanas efektivitāte samazinās: ja 1951.-1955.g.tā līdzinājās 2,42, tad 1966.-1970.g. - 5,56 (skat.5.tab.). VFR uzkrāšanas efektivitāte 1955.-1968.g.bija zemāka kā citās attīstītās kapitālistiskajās valstīs, izņemot Angliju. Šai laika posmā uzkrāšanas efektivitāte ASV vidēji līdzinājās 3,57, Francijā - 3,92, Japānā - 2,89, Anglijā - 6,04, bet VFR - 4,02.¹

5.tabula

Uzkrāšanas efektivitāte
VFR²

	1951.- 1955.	1956.- 1960.	1961.- 1965.	1966.- 1970.
1. Uzkrāšanas norma(%)	22,3	23,7	26,6	25,6
2. Nacionālā bruto produkta vidējie ikgada pieauguma tempi(%)	9,2	6,3	4,9	4,6
3. Uzkrāšanas efektivitāte (1:2)	2,42	3,76	5,42	5,56

Atražošanas struktūras raksturošanai izmanto arī tādu rādītāju kā fondietilpība, kas ir attiecība starp ražošanas pamatkapitālu (pamatfondiem) un saražoto produkciju. Ja pamatkapitāla apjoms pieaug straujāk kā izgatavotās produkcijas daudzums, tad fondietilpība pa-

¹ Современная научно-техническая революция в развитых капиталистических странах : экономические проблемы, М., 1971, стр. 152.

² Autora izskaitļojums pēc "Statistisches Jahrbuch für die BRD", 1954, 1960, 1971.

lielinās. Fondietilpības palielināšanās izsauc uzkrāšanas normas pieaugumu, jo, lai nodrošinātu vismas vienkāršo atražošanu, vajag vairāk kapitālieguldījumu. Un otrādi, fondietilpības samazināšanās nosaka uzkrāšanas normas krišanos, jo vajag mazāk kapitālieguldījumu līdzīga ražošanas apjoma nodrošināšanai.

6.tabula
Fondietilpība ASV, VFR un Japānā¹
(dolāros)

Gadi	ASV	VFR	Japāna
1950	1,42	1,85	3,70
1960	1,53	1,49	2,77
1968	1,38	1,78	2,16

VFR fondietilpība samazinājās 50.gados, kad ražošanas apjoms strauji paplašinājās pie relatīvi nelieliem kapitālieguldījumiem iekārtas rekonstrukcijai un remontam, izmantojot lēto un augsti kvalificēto darbaspēku. Bet 60.gadu sākumā darba rezerves armija saruka, ražošanas tālāka paplašināšanās varēja notikt, ieviešot jaunas augstvērtīgākas mašīnas.

Rezultātā strauji sāka pieaugt darbaspēka kapitālapbrūnotība: ja 1951.g.uz vienu rūpniecībā nodarbināto bija 11,3 tūkst.marku pamatkapitāla, tad 1960.g. - 17,1 tūkst., 1965.g. - 24,8 tūkst., bet 1969.g. - 32,9 tūkst.marku pamatkapitāla nemainīgās cenās.²

Kapitālapbrūnotības palielināšanās nodrošina ražošanas izvērsumu, plašāk izmantojot materializēto darbu un ietaupot dzīvo darbu. Tātad kapitālapbrūnotības, jeb kapitāla tehniskās struktūras palielināšanās ir pamats darba ražīguma augšmei. Tomēr mūsdienās līdzās kapitālapbrūnotībai arvien lielāku ietekmi uz darba ražīgumu gūst citi faktori, tādi kā ražošanas vadības

¹ МЭ и МО, № 5, 1970, стр.86.

² "vierteljahresheft des DIW", Berlin (West), 1970, Heft 1, S.7.

pilnveidošana, tehnoloģijas uzlabošana un racionalizācija, t.i., to faktoru komplekss, kurš ir raksturīgs intensīvajam paplašinātās atražošanas tipam.

Jo darba ražīguma pieauguma tempi ir lielāki kā kapitālapbruņotības pieauguma tempi, jo augstāks ir pamatkapitāla ismantošanas tehniskais līmenis, tā atdeve, jo lielāka loma ekonomikas attīstībā ir intensīvajiem faktoriem salīdzinājumā ar ekstensīvajiem faktoriem, kuri saistās ar papildus ražošanas līdzekļu un darbaspēka iesaistīšanu ražošanā.

7.tabula

Izstrādes un kapitālapbruņotības
dinamika VFR rūpniecībā¹ (1950.g.=100)

Gadi	Izstrāde(uz vienu rūpniecībā nodarbināto)	Kapitālapbruņotība(uz vienu rūpniecībā nodarbināto)	Izstrādes pieauguma tempu attiecība pret kapitālapbruņotības tempu pieaugumu (vidēji periodā)
1955	130	114	2,0
1960	159	150	0,77
1965	202	219	0,57
1969	246	292	0,69

Rietumvācijā, kā to rāda 7.tabulas dati, 60.gadu pirmajā pusē kapitālapbruņotība auga straujāk kā darba ražīgums (izstrāde), kas galu galā arī noteica fondietilpības palielināšanos.

Visas pazīmes liecināja, ka VFR 60.gadu sākumā ekstensīvās paplašinātās atražošanas iespējas bija tuvu izsīkuma punktam, bet intensīvie faktori vēl nedarbojās ar pietiekamu spēku.

1966./1967.g.VFR ekonomiku pirmoreiz pēckara gados skāra pārprodukcijas krīze. Ar šo krīzi VFR noslēdzās pirmais un sākās otrais pēckara cikls. Jāatzīnē, ka zināmas krīžu parādības bija vērojamas 1952.-1953.g., 1958.g.un 1963.g., bet toreiz situācija bija tāda,

¹ "vierteljahresheft des DIW", 1970, Heft 1, S.J.

ka ražošanas absolūtu sašaurināšanos dažās nozarēs kompensēja straujā uzplaukums citās, un kopumā notika tikai pieauguma tempu samazināšanās. 1967.g.VFR nacionālais bruto produkts bija par 1,0 procentu, bet rūpnieciskās ražošanas apjoms par 2,4% mazāks nekā 1966.g.

60.gadu sākumā arvien reljefāk sāka izcelties disproporcijas, "šaurās vietas" VFR ekonomikā: t.a. vecās nozares (kalnrūpniecība, metalurgiskā, tekstilrūpniecība, kugubūve, ādu apstrāde) skāra ilgstošu grūtību vilnis.

Arvien asāk kļuva iejūtama infrastruktūras atpalicība. Lielās finansiālās grūtībās atradās valsts dzelzceļš, strauji pieaugušai motorizācijas pakāpei vairs neatbilda šoseju caurlaides spējas. Arī izglītības un zinātnes jomās Rietumvācija sāka arvien vairāk atpalikt no pārējām industriāli attīstītajām kapitālistiskajām valstīm.

Viss tas negatīvi iespaidoja VFR ražošanas potenciāla augsmi, tās konkurences spēju pasaules tirgos.

Šādas ekonomiskās attīstības tendences arvien vairāk satrauca VFR monopolistisko buržuāziju. Lai grozītu sev nelabvēlīgo notikumu norisi, Rietumvācijas valdošās aprindas ķērās pie ekonomiskās politikas modernizācijas.

Priekšdarbi ekonomiskās politikas reorganizācijā tika aizsākti jau 1963.g. Kopš šī gada tiek publicētas VFR federālās valdības ikgada atskaites par ekonomiskās attīstības tendencēm un turpmākajām perspektīvām. 1963.g.14.augustā nodibināja Ekonomisko ekspertu padomi, kurai tika uzticēts uzdevums "izpētīt, kā tirgus saimniecības ietvaros vienlaicīgi var tikt nodrošināta cenu stabilitāte, augsts nodarbinātības līmenis, līdzsvars starptautisko maksājumu bilancē pie vienmērīgiem ekonomiskās attīstības tempiem". Ar saviem ikgada ekonomiskās attīstības apskatiem Ekspertu padomei bija jāatvieglo konjunktūras analīze un vērtējums "ne tikai valdības iestādēm, bet arī visos sabiedrības slāņos". Federālai valdībai sešu nedēļu laikā jāizskata ekspertu

padomes iesniegtie dokumenti un jādod uz tiem oficiāla atbilde, kuru apspriež VFR likumdošanas orgānā -bundes-tāgā.

Ekonomiskās politikas ietvarus visai ievērojami paplašināja 1967.g.8.jūnijā pieņemtais likums par ekonomikas attīstības un stabilitātes veicināšanu.

Tagad valdībai ikgada atskaitēs jāieslēdz "mērķa projekcijas" - savdabīgi kvantitatīvi uzdevumi tautsaimniecībai. Tomēr tie pēc savas būtības nav obligāti plāna rādītāji, bet tikai orientējošas vadugunis, uz kurām vajadzētu tiekties kā valsts, tā privātā sektora uzņēmumiem. "Mērķa projekciju" faktiskais uzdevums visai skaidri formulēts saimniecības un finanšu ministra K. Šillera šādā izteikumā: "Mērķa projekcijas pauž valdības vēlmes ekonomikas jomā, tomēr ne tādā izpratnē, ka tās būtu obligātas direktīvas, kuras par katru cenu jāizpilda. Projekcijas sniedz saimnieciskajām vienībām informāciju un orientējošus datus. Tās ir kā ceļa zīmes, kuras rāda virzienu un attālumus, atstājot braucēju ziņā kursa un kustības ātruma izvēli."

1967.g.likuma nākamais jaunievedums bija t.s."koncertakcija" (konzertierte Aktion). Šajā pasākumā tiek iesaistīti uzņēmēju organizāciju, arodbiedrību, administratīvo vienību pārstāvji, kuri saimniecības un finanšu ministra vadībā apspriež darba algas, nodarbinātības u. c.jautājumus. "Koncertakcijas" mērķis ir veicināt sadarbību starp "autonomām sociālo partneru grupām, lai starp tām neveidotos asas konflikta situācijas, lai šķiru cīņās vietā stātos saliedētība, kāda koncerta laikā vērojama orķestrī. Nav grūti saskatīt, ka "koncertakcija" pauž valdošās šķiras un vispirms monopolistiskās buržuāzijas intereses. Iesaistot arodbiedrību līderus rīcības saskaņošanā, monopoli un buržuāziskā valsts cenšas jau iepriekš iegūt to atbalstu tiem ekonomiskās politikas pasākumiem, kuri tieši skar darbaļaužu intereses, tādējādi cenšoties novērst jeb vismaz mazināt proletariāta šķiru cīņas izvērsumu.

Likums paredzēja dažādu fondu izveidošanu, kuru avoti būtu "iesaldētie" valsts budžeta līdzekļi ekonomiskā buma laikā. Šos fondus izlieto konjunktūras rosināšanai depresijas vai krīzes periodā. Likums pavēra plašas iespējas manipulācijām ar nodokļu likmēm un pārtrīnātās amortizācijas normām. Federālai valdībai un zemju vadošajiem orgāniem tika uzdots sastādīt finansu kapitālieguldījumu piegādu plānus. Paudzo un dažādo pasākumu koordinēšanai, kurus īstenoja bunds, zemes, kopienas, valsts uzņēmumi, tika izveidots speciāls konsultatīvs orgāns - Konjunktūras padome (Konjunkturrat für die öffentliche Hand). Tās sastāvā ir saimniecības un finansu ministrs, II zemju pārstāvji un 4 pārstāvji no kopienām. Padomes rīcības sfēra aptver tikai valsts sektoru.

Ir grūti izvērtēt, cik iedarbīga bija konjunktūrpolitika savā jaunajā variantā. VFR nacionālais bruto produkts 1968.g. salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu pieauga par 7,2%, uzņēmēju peļņa par 17,6%. 1969.g. jau bija novērojama neveselīga buma pirmās pazīmes: bruto produkts palielinājās par 8,1%, bet kapitālieguldījumu apjoms par 13,5%. Un jau 1969.g. beigās federālā valdība sāka īstenot pasākumus ekonomiskās attīstības bremzēšanā, vispirms samazinot valsts izdevumus par 1,8 miljardu marķu. 1970.g. budžeta izdevumu daļa tika samazināta vēl par 2,7 miljardiem marķu. Šai gadā izveidoja arī konjunktūras izlīdzināšanas fondu, ieskaitot tajā 2,5 miljardus marķu no valsts budžeta.

Federālā valdība nolēma pirmā termiņa par 10% palielinātā apmērā iekasēt ienākumu un korporācijas nodokļus ar noteikumu, ka "virs normas" iekasētās summas vēlāk tiks atmaksātas. Šis papildu nodoklis skāra 10 miljonus darbaļaužu. No 1970.g. iekasētajiem 2,25 miljardiem marķu 1,2 miljardi bija atvilkumi no strādnieku un kalpotāju algām.

No 1970.g. jūnija līdz 1971.g. februārim valdība aizliedza pamatkapitāla elementu pārtrīnāto amortizāciju.

1971.g.VFR tautsaimniecības attīstībā bija vērojams apstākums: rūpniecības produkcija pieauga tikai par 2%, dažās rūpniecības nozarēs (mašīnbūvē, elektrotehniskajā un metalurgiskajā rūpniecībā) un celtniecībā gada otrajā pusē ražošanas apjoms pat samazinājās.

Apstrādājamo rūpniecības ražošanas jaudas 1971.g. bija noslogotas par 86,3% (1970.g.-89,6%, 1966.g. - 82,4%).¹

Šādos apstākļos VFR federālā valdība krasi izmainīja konjunktūrpolitikas saturu: attīstības bremsējošo pasākumu vietā stājās attīstību rosinoši pasākumi: tā atkal atļāva paātrinātās amortizācijas praksi, pazemināja investīciju nodokli par 2 procentiem. 1972.g.jūnijā tika izmaksāti ar papildus nodokļa palīdzību ievāktie līdzekļi, izlietota daļa no konjunktūras izlīdzināšanas fonda.

Kā redzam, konjunktūrpolitikas pasākumu klāsts ir visai plašs, tomēr ar tās palīdzību Rietumvācijas valdošajām aprindām nav izdevies izlīdzināt nevienmērīgo, ciklisko ekonomikas attīstību, nav izdevies noslāpēt straujo cenu celšanos. 1971.g.pakalpojumu cenas pieauga par 7,6%, īres maksa par 6,5%, pārtikas produktu cenas par 5,7%, ražošanas līdzekļu cenas par 6,4%.

Tādējādi konjunktūrpolitikas ietvari, metodes un iedarbes līdzekļu komplekss VFR visai ievērojami paplašinājās. Tomēr daudzas ļoti svarīgas ekonomiskās attīstības problēmas palika neatrisinātas vai arī vispār neskartas, jo tās neietilpa konjunktūrpolitikas kompetencē. Ražošanas spēku attīstība, zinātniski tehniskā revolūcija kategoriski prasīja ievērot jaunākos strāvumus un tendences ekonomikas virzībā, prasīja tautsaimniecības nozaru struktūras izmaiņu saturu un cēloņu izpēti, analīzi un no tās izrietošo secinājumu ievērošanu ekonomiskajā politikā. Arvien noteiktāk izpandās vajadzība pēc valsts finansiālā atbalsta diferencētāka novirzījuma dažādām nozarēm.

¹ "DWI - Berichte", 1972, Nr.3, 5, 13.

Savdabīga atbilde uz šiem jautājumiem Rietumvācijā ir valsts monopolistiskā struktūrpolitika - jauns posms buržuāziskās valsts ekonomiskajā politikā.

Struktūrpolitika kā ekonomiskās politikas sastāvdaļa ir ekonomisku, administratīvu un likumdošanas pasākumu komplekss, kurus īsteno valsts orgāni un kuri vērsti uz tautsaimniecības struktūras izmaiņu regulēšanu imperiālistiskai buržuāzijai vēlamās formās un mērogos.

Kādi tad ir struktūrpolitikas mērķi Rietumvācijā? Spriežot pēc oficiālajiem avotiem, struktūrpolitika aicināta veicināt jauno rūpniecības nozaru attīstību, atbalstīt veco nozaru rekonstrukciju un modernizāciju. Tā ir aicināta regulēt darbaspēka migrāciju starp tautsaimniecības nozarēm, rosināt un atbalstīt darbaspēka profesionālo un kvalifikācijas mobilitāti.

Tādējādi kapitālistiskā struktūrpolitika, kura vērsta uz efektīvāku dabas, ekonomisko un darbaspēka resursu izmantošanu, aptver plašu valsts darbības loku dažādos līmeņos.

Ekonomiskās politikas evolūcija VFR norisinājās tā, ka buržuāziskā valsts jau 50.gados mēģināja iejaukties tautsaimniecības proporciju pārmaiņu procesā (pasākumi metalurgiskās rūpniecības, akmeņogļu ieguves, kugbūves, dzīvokļu celtniecības un ceļu būves izvērsšanā). Bet šiem pasākumiem bija gadījuma raksturs un tie bija saistīti ar rietumvācu imperiālisma ekonomiskā, politiskā un militārā potenciāla restaurāciju. Šajā laikā notika struktūrpolitikas elementu veidošana un attīstība.

Savas galīgās aprises valsts monopolistiskā struktūrpolitika VFR ieguva tikai 60.gadu vidū. 1966.g.7.oktobrī VFR federālā valdība pieņēma struktūrpolitikas programmu, kurā bija formulēti mērķi un norādīti līdzekļi tautsaimniecības nozaru struktūras izmaiņu regulēšanai. Šī programma papildinātā un pārstrādātā variantā tika apspriesta un apstiprināta bundestāgā 1968.g.

Janvārī.¹

Tālāku risinājumu struktūrpolitikas koncepcija guva federālās valdības 1969.g."Struktūras ziņojumā".²

Tautsaimniecības nozaru struktūras pārveides uzdevumu ieslēgšanu buržuāziskās valsts ekonomiskajā politikā, konjunktūrpolitikas savienošanu ar jaunām, tiešām, ilgtermiņa ekonomikas regulēšanas metodēm neatliekami nosacīja sabiedriskās ražošanas un patēriņa varensais izvērsums, mūsdienu kapitālistiskās ražošanas mehānisma, visu tautsaimniecisko sakaru komplicētības palielināšanās, ievērojami paplašinātā ražošanas un administratīvi saimnieciskā aparāta dažādo posmu savstarpējas atkarības un mijiedarbības padziļināšanās.

Kapitālistiskais privātīpašums rada dažādus šķēršļus nobriedušai nepieciešamībai pēc plānveidīgas attīstības. Tomēr ražošanas spēku attīstība pamazām lauž sev ceļu. Jau 19.gs.beigās V.I.Ļeņins rakstīja:

"Kapitālisms paveicis darba sabiedriskošanu tik tālu, ka pat buržuāziskā literatūra saka runā par "tautas saimniecības plānveidīgas organizācijas" nepieciešamību."³

Kā pretpols stihiskajai ekonomikas attīstībai plānveidības tendence radās jau brīvās konkurences kapitālisma apstākļos, tiesa, tikai atsevišķu uzņēmumu ietvaros. Plānveidīgās attīstības tendence savu tālāko izvērsumu gūst monopolistiskajā kapitālismā un it sevišķi to pastiprināja valsts monopolistiskais kapitālisms.

Struktūrpolitika ir savdabīgs šīs plānveidības

¹ Skat.: "Grundsätze der sektoralen Struktur und regionalen Wirtschaftspolitik der Bundesregierung." Deutscher Bundestag, 5.Wahlperiode, Drucksache V/2469, Bonn, den 16.1.1968.

² "Strukturbericht 1969 der Bundesregierung", Deutscher Bundestag, 5.Wahlperiode, Drucksache V/4564, Bonn, den 4.7.1969.

³ V.I.Ļeņins. Raksti, 1.sēj., 400.lpp.

tendences atspulgs, kaut arī pretrunīgās izpausmes formās, kuras nosaka kapitālisma būtība.

Struktūrpolitika ir sava veida valsts monopolistiskā kapitālisma atbilde uz sociālisma ekonomisko "izaicinājumu". PSRS, VDR un citu sociālistisko valstu panākumi ekonomiskajā sacensībā starp abām pasaules sistēmām piespieda arī Rietumvācijas valdošās aprindas īstenot pasākumus stabilāku ekonomikas attīstības tempu nodrošināšanai un nozaru struktūras pilnveidošanā. Divu sistēmu sacensības apstākļos gandrīz vai visi ekonomiskie jautājumi monopolistiskās buržuāzijas skatījumā iegūst politisku nokrāsu. Ne jau nejauši federālās valdības 1964.g. ekonomiskās atskaites pielikumā ir šādas rindas: "Sakarā ar pastāvošo saspīlēto stāvokli starp Austrumiem un Rietumiem stabilu un augstu attīstības tempu nodrošināšanai ir sevišķi svarīga nozīme ārējā politikā. Ekonomiskai politikai jānodrošina apmierinoši sociālie apstākļi un pietiekošs ekonomiskais potenciāls."

Struktūrpolitikas pasākumi saistās arī ar ekonomikas militarizāciju. Karamateriālu ražošanas paplašināšanās prasa visai ievērojamus pārkārtojumus gan starp dažādām nozarēm, gan arī attiecīgo nozaru robežās, un te bieži nevar iztikt bez valsts koordinējošās darbības, bez valsts finansiālā pabalsta.

Par vissvarīgāko struktūrpolitikas uzdevumu Rietumvācijas valdošās aprindas uzskata rūpniecības jauno nozaru attīstīšanu - atomrūpniecības, elektronisko skaitļošanas mašīnu ražošanas un raķešbūves maksimāli strauju izvēršanu, kā arī infrastruktūras izveidi. Valsts veic dažādus pasākumus struktūrkrīžu pārvarēšanai ogļrūpniecībā un kugu būvē.¹

Realizējot ekonomisko politiku, VFR federālā valdība balstās vispirms uz valsts īpašumu. Kaut arī Rie-

¹ Plašāk par struktūrpolitikas galvenajiem virzieniem skat.: A. Klauss. Ekonomikas regulēšanas jaunākās ieviešanas VFR. Struktūrpolitika, R., 1972.

tumvācijā nav nacionalizētu nozaru, tomēr pastāv visai plašs valsts sektors. Valstij pieder 18 procentu nacionālās bagātības. (ASV - 25%, Lielbritānijā - 20%, Francijā - 40%, Japānā - 21%). VFR valsts sektorā strādā 39,4% tautsaimniecībā nodarbināto, valsts uzņēmumu apgrozījums sastāda 36% no visu uzņēmumu kopapgrozījuma. Valsts uzņēmumi 60.gados deva apm.70% saražotās elektroenerģijas, tie aptvēra 80% transporta uzņēmumu, 90% akmeņogļu un brūnoglū ieguves, 16,7% naftas ieguves un pārstrādes, 52,9% dzelzsrūdas ieguves, 11% tēraudkausēšanas, 71% alumīnija ieguves, 43% automobiļu un 41% kugu būves.

Caur valsts rokām izplūst milzīgas naudas summas, ko tā savāc ar nodokļu un sociālās nodrošināšanas maksājumu palīdzību un ko iegūst no valsts uzņēmumu darbības. Ja 1950.g.valsts šādā veidā akumulēja savos kontos 36,2 miljardi, 1960.gadā - 107,2 miljardi, tad 1970.gadā - jau 256,4 miljardi marku. VFR ar valsts budžetu pārdala apmēram pusi no nacionālā ienākuma.

Lai realizētu tos mērķus un uzdevumus, kas izvirzīti ekonomiskā politikā, nepieciešami valsts izpildorgāni.

VFR Federālajā valdībā ietilpst 8 ministrijas, kuras izpilda speciālas ekonomiskās funkcijas. Saimniecības ministrija, Finanšu ministrija (1971.g.pavasārī šīs abas ministrijas tika apvienotas), Pārtikas, lauksaimniecības ministrija, Darba un sociālās kārtības ministrija, Transporta ministrija, Pasta un sakaru ministrija, Dzīvokļu celtniecības, pilsētības un teritorijas organizācijas ministrija, Zinātnes un izglītības ministrija.

Šajās ministrijās funkcionē dažādas nodaļas un apakšnodaļas, kuras nodarbojas ar attiecīgajiem ekonomiskās politikas jautājumiem. Pie augšminētajām ministrijām darbojas ap 100 konsultatīvu padomju un komiteju, kuru uzdevums ir dažādu rekomendāciju un ieteikumu izstrāde. Kā svarīgākās jāmin Konjunktūras padome,

Finansu plānošanas padome, Zinātnes padome, Izglītības padome, Sociālo jautājumu padome.

Svarīgu vietu ekonomiskās politikas īstenošanā ieņem federālā statistikas pārvalde, federālā darba pārvalde, kura risina darbaspēka nodarbinātības problēmas.

Federālo ministriju darbību koordinē starpministriju komitejas, kuras pakļautas ekonomiskajam kabinetam, kas strādā federālā kanclera vadībā.

Tādējādi VFR jaunā tipa ekonomiskā politika, evolucionējot no iepriekšējām, tradicionālajām ekonomikas regulēšanas formām un metodēm, ar to arī atšķiras no tām, ka savā būtībā ir mēģinājums ietekmēt attīstības tempus, tautsaimniecības nozaru struktūru. Tā nosimīga ar to, ka, pirakārt, nav episodiska rakstura parādība, bet gan kļūst par pastāvīgu kapitālisma sistēmas institūtu, un, otrkārt, ar to, ka cenšas aptvert visus saimnieciskās daļes svarīgākos posmus: ražošanu un sadali, uzkrāšanu un patēriņu.

Par nosimīgu pavērsienu valsts ekonomiskajā darbībā liecina arī tas, ka līdzās prognozēm kā aktīvu ekonomiskās politikas instrumentu sāk pielietot ekonomiskās programmas. Tajās tiek dots ne tikai ekonomiskās politikas mērķu uzskaitījums, bet arī norādīti līdzekļi izvirsīto uzdevumu izpildes nodrošināšanai.

2.

D. Zelmenis,
P. Stučkas LVU
Politekonomijas
katedras pasniedzējs

KAPITĀLISTISKĀ STRUKTŪRRACIONALIZĀCIJA UN BURŽUĀZISKĀ VALSTS

Pāckara periods attīstīto kapitālistisko valstu ekonomikā iezīmējas ar tālāku valsts monopolistiskās regulēšanas attīstību. Savukārt pats valsts monopolistiskās regulēšanas mehānisms tiek pastāvīgi pilnveidots: agrāk pielietoto regulēšanas pasākumu vietā stājas aizvien izsmalcinātāki saimnieciskās dzīves vadības papēmiņi. Paplašinās arī valsts monopolistiskās regulēšanas mērogi. No agrākās mikroregulēšanas attīstītās kapitālistiskās valstis pārgājušas uz tā saucamo makroregulēšanu, t.i., visu atražošanas procesa pušu regulēšanu. Tāpēc mūsu dienās, lai radītu konkrētu pretimperālistiskās cīņas programmu, vairs nepietiek ar vispārēju imperiālisma būtības un vēsturiskās vietas izpratni. Jo rūpīgi jāpēta visas jaunās parādības, kas var kļūt par sākumu svarīgām izmaiņām kapitālistiskajā ekonomikā.

Viens no visnozīmīgākajiem procesiem kapitālistiskajā ekonomikā pēc otrā pasaules kara nenoliedzami ir tautsaimniecības strukturālās izmaiņas. Diemžēl padomju ekonomiskajā literatūrā šie procesi atspoguļojumu gūst pārāk vēlu, tikai 60. gadu otrajā pusē. Šajā sakarībā PSRS ZA kor.loc. A.G.Miļeikovskis rakstīja: "Notikumu gaita parādījusi, ka vadošo kapitālistisko valstu tautsaimnieciskās struktūras attīstības neievērošana mums devusi ievērojamu ekonomisku zaudējumu. Savlaicīgi netika izdarīti secinājumi

mi no svarīgākajām ekonomikas strukturālajām izmaiņām, kas bija saistītas ar enerģētiskās bāzes pārkārtošanu, ķīmijas, elektronikas un automatizācijas attīstību, ar lauksaimniecības pāreju uz industriālām saimniekošanas metodēm. Kļūst aizvien skaidrāks, ka dogmatiskie priekšstati par kapitalisma trūdēšanas procesiem traucējuši pareizi novērtēt virkni objektīvi progresīvu tendenču šo valstu ekonomikā."¹

Sākot ar 1965. gadu, nāk klajā virkne padomju ekonomistu darbu², kas ievērojamā mērā aizpilda šo "robu" attīstīto kapitalistisko valstu ekonomikas pētīšanā. Tā, piemēram, S.M. Nikitins monogrāfijā "Strukturālās izmaiņas kapitalistiskajā ekonomikā" uz ASV ekonomiskās attīstības piemēra, analizējot ražošanas tehniski ekonomisko pusi, pierāda I un II nodalījuma attīstības samēru būtisku maiņu materiālietilpības un kapitālietilpības samazināšanās rezultātā. Proti, sākot ar 1953. gadu ASV II nodalījuma attīstības tempi ir straujāki par I nodalījuma tempiem. Zinātniski tehniskais progress, kapitalistisko valstu ārējās tirdzniecības liberalizācija u.c. faktori lielā mērā ietekmē kapitalistiskās uzkrāšanas procesu, izraisot virkni strukturālu izmaiņu proporcijās starp I un II ražošanas nodalījumu, starp atsevišķiem tautsaimniecības sektoriem (lauksaimniecību, rūpniecību, celtniecību, transportu, sakariem un apkalpojošo sfēru), starp atsevišķām nozarēm u. tml.

Kaut arī minēto padomju ekonomistu kapitalistisko valstu ekonomiskās struktūras pētījumos nenoliedzami dziļi un vispusīgi analizēts faktiskais materiāls, tādējādi dodot

¹ Новые явления в накоплении капитала в империалистических странах. М., 1966, стр. 5-6.

² С.М.Никитин. Структурные изменения в капиталистической экономике, М., 1965; Изменения в экономической структуре стран Западной Европы, М., 1965; Экономика капиталистических стран. Изменения в структуре. М., 1966. Новые явления в накоплении капитала в империалистических странах, М., 1966. и.с.

iespēju gūt objektīvu ainu par notiekošajām strukturālām izmaiņām, tomēr tiem visiem piemīt viens būtisks trūkums: strukturālās izmaiņas aplūkotās galvenokārt kā kapitālistiskās ražošanas objektīvs un stihisks process. Šāda pieeja ir vienpusīga. Ir zināms, ka pēdējos gadu desmitos kapitālistisko valstu ekonomiskā attīstība notiek izvērstas valsts monopolistiskās regulēšanas apstākļos. Tāpēc nepelnīti ēnā palikusi valsts monopolistiskā struktūras attīstības regulēšanas politika.

Sākot ar 60.gadiem buržuāzisko ekonomistu darbos sāk figurēt jēdziens "struktūrpolitika", ar ko tiek saprasts valsts ekonomiskās politikas īpašs virziens jeb sastāvdaļa, kas vērsta uz tautsaimniecības struktūras attīstības lespaidošanu.

Kā katrs jauns termins buržuāziskajā ekonomiskajā domā, arī struktūrpolitika mums dabiski var izraisīt zināmu piesardzību un skepsi. Var likties apšaubāmi, vai šādam terminam atbilst reālas, kapitālistiskajā ražošanā novērojamas parādības, vai struktūrpolitika nav identiska ar ilgtermiņa programēšanu un regulēšanu, vai vispār struktūrpolitikā ir kas kvalitatīvi jauns, vai struktūrpolitika nav vienkārši jauns nosaukums visiem tiem pašiem ekonomiskās regulēšanas pasākumiem, kādi vērojami pēc otrā pasaules kara. Tik tiešām, struktūrpolitikai ir kopēja iezīme ar ilgtermiņa programēšanu: abas tās aptver ekonomikas makroregulēšanu ilgstošā laika periodā. Un tomēr gribas apgalvot, ka struktūrpolitika ir kvalitatīvi jauns virziens buržuāziskās valsts ekonomiskajā politikā, kas, kaut arī nav vēl tipiska visās attīstītajās kapitālistiskajās valstīs, parādās ar 60.gadu vidu Rietumeiropas attīstītajās kapitālistiskajās valstīs - VFR, Holandē u.c. Tā, piemēram, VFR tautsaimniecības struktūra, kas vēl 50.gadu vidū skaitījās relatīvi veiksmīgi piemērojusies sava laika prasībām, sākot ar 50.gadu otro pusi jau sāka

izjust atsevišķu tautsaimniecības sektoru novecošanas ne-
labvēlīgo balsstu. Zinātniski tehniskās revolūcijas strau-
jie tempi, ārējā tirgus liberalizācija, divu ekonomisko
sistēmu sacensība u.c. faktori nepilnu desmit gadu laikā
tik būtiski bija ietekmējuši ražošanas spēku attīstību,
ka pat "ekonomiskā brīnuma" zemē parādījās "struktūrkrī-
zes" simptoni. Pie kam raksturīgi, ka par vissasāpējusā-
ko, respektīvi, atpalikušāko ekonomisko rajonu kļuva tie-
ši Rūra - kādreizējais Vācijas ekonomiskās varenības sim-
bols. Rūrē, kā zināms, koncentrējušies VFR galvenie ogļu
ieguves un melnās metalurgijas uzņēmumi. Tāpēc raksturī-
gi, ka tieši VFR ar struktūras regulēšanu sāka nodarboties
centralizēti valsts mērogā un valsts tiešā vadībā. Vācu
imperiālisms nebūt nedomāja zaudēt savu līdera lomu Ei-
ropas kapitālistisko valstu vidū, tāpēc kļuva nepiecie-
šama buržuāziskās valsts enerģiska rīcība ekonomiskās
struktūras modernizēšanā. Buržuāziskā valsts, pildīda-
ma šo funkciju, centās esošās ražošanas attiecības kapi-
tālistiski pielāgot ražošanas spēku attīstības līmenim
un saglabāt nacionālā imperiālisma prioritāti Eiropas
pārējo valstu vidū.

Pašreiz VFR nebūt vairs nav vienīgā kapitālistiskā
valsts, kas īsteno ekonomisko politiku, kuras mērķis ir
pilnveidot un pārkārtot tautsaimniecības struktūru.
Struktūrpolitika ekonomiskās doktrīnas rangā ir pacelta
pat tādā kapitālistisko valstu integrētajā grupējumā kā
Eiropas Ekonomiskajā Apvienībā (EEA). Ar 60.gadu vidu
EEA sāka darboties īpašs administratīvais orgāns, kas seko
struktūrpolitikas norisei EEA valstīs, kā arī koordinē
tās gaitu.

60.gadu otrajā pusē struktūrpolitikas jautājumam
valsts ekonomiskās politikas līmenī sāk pievērsties arī
vairākās citās, ārpus "kopējā tirgus" atrodošās, valstīs,
tai skaitā arī Zviedrijā, par kuru tālāk runāsim plašāk.

ASV struktūrpolitika pašreiz vēl nav izvirzīta valsts monopolistiskās regulēšanas priekšplānā. Un dabiski rodas jautājums - kāpēc tas tā? Šo jautājumu vispareizāk būtu izskaidrot, mazliet salīdzinot ASV un Rietumeiropas valstu ekonomisko spēku. 1971.gadā ASV īpatsvars kapitālistiskās pasaules rūpnieciskajā ražošanā sastādīja 40,3 procentus, kamēr Rietumeiropas kapitālistisko valstu īpatsvars attiecīgi bija 32,1 procents. Arī monopolu kundzības ziņā ASV ir priekšā pārējām kapitālistiskajām valstīm, piemēram, 1969.gadā no 50 pasaules spēcīgākajām rūpniecības monopolkompānijām 32 bija amerikāņu un tikai 10 Rietumeiropas valstu monopolkompānijas. Bez tam ASV monopoli ir arī tik spēcīgi finansiālajā ziņā, ka tie lielā mērā spēj saviem spēkiem īstenot struktūrracionalizācijas pasākumus. Dabiski, ka vājākie partneri arī daudz asāk izjūt kapitālistiskās pasaules tirgū novecojušās ekonomiskās struktūras nelabvēlīgo ietekmi.

Atšķirībā no konjunktūrpolitikas, struktūrpolitika ir ilgstoša iedarbošanās ar indikatīvo regulēšanas līdzekļu palīdzību uz visu atražošanas procesu kopumā, nevis tikai uz tā atsevišķām pusēm. Mūsu dienās zinātniski tehniskās revolūcijas apstākļos, kad ražošanas spēki attīstās ārkārtīgi dinamiski, tautsaimniecības efektīgai attīstībai nepieciešama kapitāla un darba ātra pārvietošana no nozarēm ar zemu darba ražīgumu un arī zemu rentabilitāti uz nozarēm ar augstāku darba ražīgumu un augstāku rentabilitāti. Tāpēc kapitālistiskā struktūrpolitika ir tāda ekonomiskā doktrīna, pamatojoties uz kuru valsts monopolistiskās regulēšanas rezultātā jānotiek proporciju izmaiņām tautsaimniecībā, jānodibinās

vēlamajai attīcībai starp uzkrāšanu un patērēšanu, starp ekonomikas sektoriem, starp atsevišķām tautsaimniecības nozarēm, to attīstības tempiem un teritoriālo izvietojumu. Starptautiskā konkurence kapitālistiskajā pasaules tirgū ir sasniegusi tik augstu pakāpi, ka, lai gūtu panākumus tajā, nepieciešamas mērķtiecīgas un ātras izmaiņas tautsaimniecības struktūrā, daudz mobilāka kapitāla pārvietošana no vienām nozarēm uz citām. Šo uzdevumu veikt, pastāvot privātajam īpašumam un izmantojot tikai stihiskos tirgus saimniecības regulatorus, bez tiešas vai netiešas valsts iejaukšanās ir visai sarežģīti, bet daudzos gadījumos vienkārši neiespējami. Redzam, ka, kapitālismam attīstoties un sasniedzot jaunu tā pretrunu saasināšanās pakāpi, tirgus mehānisms izrādās nepietiekami efektīvs regulators, lai nodrošinātu ātru kapitāla pārvietošanu pa nozarēm un nepieciešamās proporciju maiņas nacionālajā ekonomikā atbilstoši lielkapitālistu šķirsa interesēm. Tieši tāpēc arī buržuāziskai valstij nācās centralizēti sekot ekonomikas struktūras attīstības procesam, bet nepieciešamības gadījumā arī pašai tieši piedalīties šai procesā. Pretējā gadījumā valsts ar irracionālu tautsaimniecības struktūru neizbēgami nokļūtu zaudētājas lomā pasaules kapitālistiskajā tirgū.

Struktūrpolitika kā valsts monopolistiskās regulēšanas virziens saglabā visas specifiski kapitālistiskās regulēšanas iezīmes. Proti, tai piemīt indikatīvs raksturs, t.i., valsts tikai rekomendē privātajam kapitālam tās vai citas saimniekošanas formas un virzienus. Buržuāziskā valsts ar atvieglotu kredītu palīdzību, subsīdijām, lētiem valsts pakalpojumiem u.tml. veic nacionālā ienākuma pārdali par labu tām vai citām nozarēm. Valsts finansiālajā palīdzībā ieinteresētās privātās firmas spiešas sekot valsts izvirzītajām rekomendācijām, lai nezaudētu šo izdevīgo finansiālo pabalstu.

Pirms pāriet pie struktūrpolitikas detalizētas analīzes, gribētos vēlreiz pasvītrot to kvalitatīvo atšķirību,

kāda pastāv starp agrākajiem kapitālistisko valstu tautsaimniecības struktūras veidošanās un attīstības principiem un pašreizējam periodam raksturīgajiem.

Jebkurā kapitālistiskais uzņēmums jau kapitālisma sākuma stadijās bija ieinteresēts savas komerciālās darbības ienesīgumā, konkurences spēju nostiprināšanā.

Stihiskie kapitālistiskā tirgus spēki ar konkurences mehānisma palīdzību savukārt "izretināja" dzīves nespējīgos uzņēmumus katrā attiecīgā nozarē. Katras nozares kopējais izdevīgums tādējādi veidojas no tās atsevišķo uzņēmumu vidējā ienesīguma līmeņa. Ražošanas spēkiem atrodoties zemākā attīstības līmenī, šāde stihiska nozaru pielāgošanās apmierināja kapitālistisko valstu intereses pēc tautsaimniecības struktūras efektivitātes.

Zinātniski tehniskās revolūcijas laikmetā, notiekot apvērsumam enerģētikā, transportā, sākaru sfērā un, bez šaubām, arī rūpnieciskajā ražošanā, tik strauji notiek dažādo ražošanas materiālo nosacījumu morālā novecošanās, ka privāta iniciatīva saviem spēkiem vairs nespēj regulēt tautsaimniecības pielāgotības procesu laika prasībām. Arī divu ekonomisko sistēmu sacensībā uzvarēs tas, kas spēs uzrādīt augstus un stabilus pieauguma tempus. To labi saprot kapitālistisko valstu vadītāji. Augstu pieauguma tempu nodrošināšanā strukturālie faktori, t.i., proporcijas starp uzkrāšanu un patēriņu, starp ražojošo un apkalpojošo sfēru, starp atsevišķām ekonomikas nozarēm, spēlē pirmšķirīgu lomu. Tāpēc arī tīri politiski motīvi mudina kapitālistisko zemju ekonomiskās dzīves vadītājus ķerties pie proporciju jautājuma centralizētas risināšanas. Privātajai iniciatīvai bieži pietrūkst materiālo resursu lielāku struktūrracionalizācijas projektu īstenošanai vai arī to atbaida riska pakāpe, kāda piemīt jebkurai lielam kapitālieguldījumu projektam. Bieži tā izrādās nepietiekami tālredzīga, tās rīcībā trūkst ekonomiskās informācijas diegēsta, kas privāto sektoru informētu par starptautiskās

konjunktūras attīstību. Tāpēc par ļoti svarīgu strukturpolitikas sastāvdaļu izvērēas tieši valsts organizēta ekonomiskās informācijas funkcija, ko valsts veic ar dažādu konjunktūras institūtu palīdzību, kā arī regulāri organizējot valdības pārstāvju, rūpnieku aprindu un ekonomisko ekspertu apvienotās komisijas tās vai citas ekonomikas nozares nākotnes perspektīvu noskaidrošanai.

Rezumējot teikto, jāatzīmē, ka galvenā atšķirība starp agrāko un pašreizējo kapitālistisko valstu ekonomiskās struktūras veidošanas procesu ir sekojošā. Valsts no zināmā mērā pasīvā šī procesa līdzdalībnieka kļuvusi par aktīvo organizētāju un iniciatoru. Ar tautsaimniecības proporciju jeb struktūras plānošanu un veidošanu centralizēti nodarbojas buržuāziskā valsts aparāta īpašs resors. Valsts rīcībā atrodas īpaša investīciju banka, kas atļauj piekopt selektīvu investīciju politiku. Strukturpolitika kļuvusi par ekonomiskās politikas sastāvdaļu, par ekonomisko doktrīnu.

Tādējādi redzam, ka strukturpolitika sevi ietver dažādu administratīvo, ekonomisko un juridisko pasākumu kompleksu, kuru nolūks ir mērķtiecīga ilgtermiņa iedarbība uz strukturālajām izmaiņām tautsaimniecībā, dzīvā to realizē īpaši buržuāziskās valsts administratīvie institūti. Piemēram, Zviedrijā 1969. gadā nodibinātās Rūpniecības ministrijas kompetencēs ietilpst nozaru attīstības programmu izstrādāšana uz Rūpniecības padomes rekomendāciju pamata. Šajā padomē ietilpst varas pārstāvji, monopoli, arodbiedrību un zinātnisko institūtu vadoši darbinieki. Bez tam vēl Rūpniecības ministrija koordinē Zviedrijas dabas bagātību un enerģētisko resursu izmantošanu rūpniecības vajadzībām, t.i., lai nodrošinātu rūpniecībai lētas izejvielas un enerģiju, kā arī jaunu kapitālietilpīgu nozaru un zinātniski pētnieciskā darba attīstību, vada valsts sektora rūpniecisko uzņēmumu darbu.

Strukturpolitikas galvenais mērķis ir nodrošināt ekonomikas saskaņotu attīstību vēlamojā virzienā ar vēlamiem tempiem. Nodrošināt to var, sadalot kapitālu un darbu

spēku pa nozarēm, laižot darbā tādas ekonomiskās regulēšanas sviras kā nodokļu politiku, investīciju politiku, finansu un kredīta politiku, kā arī darba tirgus regulēšanas politiku. Atšķirībā no iepriekšējo gadu buržuāziskās valsts galvenās ekonomiskās funkcijas - cikla stabilizācijas jeb konjunktūrpolitikas - struktūrpolitika dzīvā tiek īstenota galvenokārt selektīviem regulēšanas līdzekļiem. Pie tam otrā plānā atiet tādi tradicionālie vispārēja rakstura regulēšanas līdzekļi kā procenta likmes un valūtas kursa manipulācijas, vispārējā nodokļu likme u.tml. Galvenā īpatnība struktūrpolitikas realizācijā ir tieši selektivitāte līdzekļu pielietojumā. Tātad nodokļu atvieglinājumi tām vai citām nozarēm, vai gluži otrādi - papildus maksājumi valsts budžetā no tām vai citām nozarēm, subsīdijas un eksporta kredīta garantijas tikai noteiktu nozaru uzņēmumiem, bezdarba apkarošana tikai zināmos ekonomiskajos rajonos u.tml. Ar tādu prioritātes izrādīšanu pret attiecīgo nozaru uzņēmumiem buržuāziskā valsts cenšas panākt vēlamās strukturālās izmaiņas tautsaimniecībā.

Ar teikto nevajag saprast, ka strukturālās izmaiņas kapitālistisko valstu ekonomikā notiktu tikai, pateicoties valsts iedarbībai "no augšas". Darbojoties stihiskajiem tirgus mehānisma spēkiem, ekonomikas struktūra tiek iespaidota arī konkurences likuma darbības rezultātā. Tādas parādības kā ražošanas sevišķi straujā koncentrācija un centralizācija mūsu dienās ir konkurences saasināšanās tiešas sekas. Konkurences patreizējais līmenis kapitālistiskās pasaules tirgū izvirza jaunas prasības ražojošo vienību optimālajiem izmēriem. Tāpēc vērojama visai straujā sīko un vidējo uzņēmumu likvidācija, vidējo un lielo uzņēmumu saplūšana un savstarpējās sadarbības līgumi. Nenoliedzami arī ražošanas koncentrācija un centralizācija kā kapitālistiskās ražošanas imanents likums zināmā mērā racionalizē kapitālistisko ražošanu. Lielražošanas apstākļos iespējams organizēt lētāku vienas produkcijas vienības ražošanu, ekonomējot uz garāku ražošanas sēriju, administratīvo izdevumu u.c. rāķina, tādējādi ceļot uzņēmumu ekono-

misko efektivitāti. .

Struktūrpolitikas uzdevumos ietilpst arī sekot koncentrācijas un centralizācijas procesu norisei, uzņēmumu slēgšanas gadījumos, ar darba tirgus politikas palīdzību pārdalīt atbrīvojušos darba spēku pa nozarēm, iepriekš to pārkvalificējot. Varam teikt, ka šī ir tautsaimniecības struktūras organizatoriskā racionalizēšana, tātad struktūrracionalizācijas viena puse. Otra šī procesa puse ir saistīta ar tautsaimniecības struktūras modernizēšanu, t.i., jaunu nozaru veidošanu, zinātniski pētnieciskā darba stimulēšanu un koordinēšanu vadošo ekonomikas nozaru vajadzībām, infrastruktūras attīstīšanu u.c. Par piemēru te varam minēt valsts politiku atomenerģijas apgūšanas un izmantošanas laukā. Kā likums, valsts organizē un finansē fundamentālo pētījumu veikšanu kodolfizikas jomā, tātad paveic kapitālietilpīgāko un nerentablāko darba daļu atomenerģijas apgūšanas laukā, lai pēc tam tos nodotu privātajam kapitālam.

Nobeidzot jautājumu par struktūrpolitiku kā jaunāko virzienu valsts monopolistiskajā regulēšanā, jāakcentē tās izteikti kapitālistiskais raksturs. Lai gan struktūrpolitika savā darbības sfērā ietver visu tautsaimniecību, visu atražošanas procesu kopumā, tā tomēr ir prētrunā ar atsevišķu monopolistisko grupējumu savtīgajām interesēm, ar to monopolu interesēm, kas pārstāv tā sauktās "vecās" jeb tradicionālās nozares: ogļu ieguvei, melno metalurgiju, tekstilrūpniecību (galvenokārt vilnas audumu ražošanu). Jebkuras ekonomiskās doktrīnas izstrādāšanā un īstenošanā liela nozīme ir politisko spēku samēram valstī - to vai citu monopolistisko grupējumu atrašanās pie valsts varas. Arī struktūrpolitikas īstenošanā vērojama šī parādība. Monopolistiskajam kapitālam valsts ietekmes palielināšanās ekonomiskajā dzīvē liekas nevēlama. Tāpēc, ja jautājumā par struktūrpolitikas principiālo nepieciešamību ir vērojama relatīva vienprātība, tad jautājumā par valsts vadošo lomu strukturālo pārkārtojumu risināšanā, par valsts ekonomiskā

spēka palielināšanas pakāpi ir visai atšķirīgi viedokļi. Izdalās tā saucamais "radikālais" virziens, ko pārstāv arodbiedrības un sociāldemokrātiskās partijas, kā arī "konservatīvais" virziens, ko pārstāv monopolistiskās aprindas. Pēdējo izpratnē struktūrpolitikas īstenošana prasā no valsts tikai materiālo apstākļu nodrošināšanu, lai privātais kapitāls pēc savas iniciatīvas veiktu nepieciešamos pārkārtojumus, kamēr "radikālā" spārna teorētiķi prasā, lai valsts uzņemtos pozitīvu atbildību par struktūrpārkārtojumu īstenošanas gaitu, lai valsts vadītu to norisi ar sistemātiskas ekonomiskās politikas palīdzību. Protams, domstarpības starp abiem virzieniem nav principiālas savos pamatos, kā viens, tā otrs atzīst struktūrpolitikas nepieciešamību. Runājot zviedru ekonomista Larsa Līdena vārdiem: "Domstarpības abu virzienu starpā no jūras, kā tas bija 50. gados, pārvērtušās strautiņā."¹ Tas arī ir dabiski, jo tām problēmām, kuras kapitālistisko valstu ekonomikai izvirzījusi zinātniski tehniskā revolūcija, ir objektīvs raksturs, tās objektīvi prasā valsts iejaukšanos to atrisināšanā. Jautājums ir tikai par to, cik tālu pieļaujama valsts līdzdalība. Īpaši jārunā par struktūrpolitikas iespaidu uz darbaļaužu materiālo stāvokli. Te jāatzīst, pirmkārt, ka struktūrracionalizācijas projektu īstenošana tiek finansēta galvenokārt no budžeta līdzekļiem - tātad ne nodokļu maksātāju kabatām, jo tieši darbaļaudis sastāda galveno nodokļu maksātāju masu kapitālistiskajās valstīs. Otrkārt, struktūrracionalizācija saistās ar mazienesīgo un neperspektīvo uzņēmumu slēgšanu, kā rezultātā saasinās nodarbinātības problēma, jo ne visi strādnieki pēc uzņēmumu slēgšanas atrod nodarbošanos tajā pašā profesijā tajā pašā nozarē. Ļoti bieži ir jāmaina kā viena, tā otra, kā rezultātā strādnieki nokļūst zemākas kvalifikācijas un sliktāk atalgotā darbā. Apmēram ceturtdaļa no atbrīvotajiem strādniekiem ilgstoši vispār nevar atrast pie-

¹ L.Liden. Branschrationalisering i flera former. - "Ekonomisk revy", 1964, № 3, s.171.

lietojumu savam darba spēkam, nokļūst bezdarbnieku rindās vai spiesti samierināties ar nepilnu darba nedēļu. Tātad struktūrpolitika visai atšķirīgi ietekmē kapitālistiskās sabiedrības šķiras. Nenoliedzami monopolistiskais kapitāls no tās gūst tikai priekšrocības, kamēr liela daļa strādnieku spiesti samaksāt par to ar savu materiālo labklājību.

Novērtējot struktūrpolitikas nozīmi kapitālistiskajā atražošanā, jāatzīst, ka tā, protams, zināmā mērā kalpo Rietumeiropas kapitālistiskajām valstīm par līdzekli ekonomisko resursu mobilizēšanai un pārdalīšanai atbilstoši finansu oligarhijas galvenajiem stratēģiskajiem uzdevumiem: kapitāla uzkrāšanas maksimālai intensifikācijai, ekonomiskā pieaugumu tempu kāpināšanai, tautsaimniecības apbruņošanai ar jaunākajiem zinātnes un tehnikas sasniegumiem. Tomēr tai pašlaikā tās darbības efektivitāti ierobežo objektīvi ietvari - lielkapitāla vara valstī. Struktūrpolitika ir tipiska kapitālisma galvenās pretrunas - pretrunas starp kolosāli izaugušajiem ražošanas spēkiem un par šauru palikušajām ražošanas attiecībām - izpausme un atrisināšanas mēģinājums tīri kapitālistiskā ceļā, neskarot sabiedrības ekonomiskos pamatus. Tā ir mēģinājums samierināt nesamierināmo: privātkapitālistisko ražošanu un piesavināšanos ar centralizētu valsts ekonomiskās dzīves regulēšanu. Privātā īpašuma apstākļos šādiem mēģinājumiem objektīvi ir ierobežots raksturs.

S A T U R S

Dz.Kalniņa	Ļeņina imperiālisma teorija un mūsdienas 3.lpp.
R.Mesija	Dažas kapitāla internacionalizā- cijas problēmas23.lpp.
A.Klauss	Izmaiņas kapitāla atražošanas procesā un buržuāziskās valsts ekonomiskā politika48.lpp.
D.Zelmenis	Kapitālistiskā struktūrracionali- zācija un buržuāziskā valsts66.lpp.

Ученые записки, том 180

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ
СОВРЕМЕННОГО КАПИТАЛИЗМА
(на латышском языке)

Редактор Г. Либерман
Технический редактор Л. Лиешинь
Корректор Б. Арабере

Редакционно-издательский отдел ЛГУ им. Петра Стучки
Рига 1973

Подписано к печати 9.01.1973 ЯТ 05013 Зак. № 70.
Ф/б 60x84/16. Бумага №3. Физ.п.л. 5,3. Уч.-и.л. 3,7
Тираж 500 экз. Цена 22 коп.

Отпечатано на ротационной машине, Рига-50, ул. Вейденбаума, 5
Латвийский государственный университет им. П. Стучки

32823

0.22

44 / 1235

*for
KUSP*

Maksā 22 kap.

LATVIJAS UNIVERSITĀTES BIBLIOTĒKA

0508044023

Zinātniskie raksti (P. Stučkas LVU), 1973, 180.sēj., 1-78.